

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Факультет початкової освіти та мистецтва
Кафедра вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва

_____ проф. І.Бермес «__» _____ 2024 р.

ПАТРІОТИЧНІ ПІСНІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ

Спеціальність: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Вчитель музичного мистецтва, викладач закладу
фахової передвищої, вищої освіти

Автор роботи: Павлишак Лілія Романівна _____

підпис

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Стець Галина Володимирівна** _____

підпис

Дрогобич, 2024

АНОТАЦІЯ

ПАТРІОТИЧНІ ПІСНІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ

В магістерському дослідженні розглядається проблема формування національної свідомості школярів засобами патріотичних пісень в сучасних умовах протистояння українського суспільства проти повномаштабного російського воєнного вторгнення. Означену проблему розглянуто в контексті тяглості народно-пісенних традицій народу, його світоглядних та ментальних характеристик, спроектованість на сучасні виклики суспільства, популярність та затребуваність патріотичних пісень в часі та просторі українського сьогодення, а також можливостей використання пісенного доробку в роботі вчителя музичного мистецтва в закладі загальної середньої освіти.

PATRIOTIC SONGS OF MODERN UKRAINE AS A MEANS OF FORMING THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF SCHOOLCHILDREN

ABSTRACT

The master's study examines the problem of forming the national consciousness of schoolchildren by means of patriotic songs in modern conditions of confrontation between Ukrainian society during the full-scale Russian military invasion. The indicated problem is considered in the context of continuity of folk-song traditions of the people, its worldview and mental characteristics, projection on the modern challenges of society, popularity and demand of patriotic songs in the time and space of the Ukrainian present, as well as the possibilities of using song heritage in the work of a teacher of musical art in the institution of general secondary education.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. Українська пісня в просторі та часі національного буття.....	12
1.1. Українська пісня - символ національної культури та ідентичності.....	12
1.2. Поняття «історична пісня» та його змістове наповнення в дослідженнях українських науковців.....	17
1.3. Змістово-стильове наповнення українського пісенного мистецтва.....	24
РОЗДІЛ II. Патріотичні пісні в діалозі із сучасністю та їх виховна роль....	31
2.1. Символізм патріотичних пісень (на прикладі «Гей, плине кача по Тисині»)	31
2.2. Популярні пісні патріотичного спрямування, «фольклор спротиву».....	38
2.3. Виховні можливості патріотичних пісень в навчально-виховному процесі сучасної школи.....	45
Висновки.....	52
Список використаної літератури.....	55

Вступ

Актуальність теми дослідження.

У сучасному динамічному світі важливу роль для розвитку як окремої держави, так і цивілізації загалом відіграють суспільні наративи, цінності, духовні надбання, національна свідомість як кожного громадянина, так і того чи іншого народу. Постійно зростаючий інформаційний потік з великим обсягом нової інформації в XXI столітті вимагають формування в учнівській молоді нових навиків, компетенцій, вмінь самостійно аналізувати, вибирати головне, самостійно навчатись тощо.

Сьогодні Україна переживає гіркий період боротьби за своє існування, незалежності, соборності, демократичності, коли «сильні світу цього» приносять Україні та українцям все більше горя і біди, забираючи найдорожче – життя невинних людей, знищують матеріальні та духовні надбання. На порядку денному найважливіших національних завдань – згуртована співпраця заради переможного майбутнього. «В єдності – сила народу, Боже нам єдність подай» – йдеться у відомій пісні-молитві «Боже, вислухай бажання».

Робити все, щоб український народ зберіг національний дух, мову, пісню, віру у найскладніших соціально-політично-економічних реаліях – завдання кожного громадянина, яке тісно пов'язано з питанням національної свідомості. Формування молодого покоління на розумінні та усвідомленні духовних цінностей є фундаментом суспільного життя та міцним життєвим орієнтиром у багатогранності та мультикультурності світу. Адже, за дослідженнями німецького філософа, психолога, психоаналітика Еріха Фромма, середньостатистична людина часто не знає те, ким вона є і чого вона хоче. Через це так легко може відбуватися маніпуляція людською свідомістю як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Осмислення національного буття крізь призму національної свідомості формує мислення, орієнтацію національно стійкого молодого покоління.

Національна свідомість формується багатьма різноманітними засобами, серед яких вагому роль відіграє саме джерело збереження національної

історичної пам'яті, життєдайності, життєстійкості, усвідомлення національної гідності, воля і дух народу – національна фольклорна спадщина.

Рушійною силою українського національного духу, культури, боротьби за перемогу є пісня, що у всі часи відображає риси ментальності, духовного надбання суспільства. Відтак пісня є могутнім виховним засобом, оскільки музика в житті практично більшої частини людей займає вагомим значенням, характеризується терапевтичним потенціалом, є засобом навчання, допомагає у розвитку інтелекту, формує просторово-часові уявлення та ін. Тому так важливо наповнювати художністю, ідейністю, смыслом все те, що нас оточує та чим живе сучасне покоління.

Всі трагічні події як минулого, так і сьогодення відображені в українській культурі та її пісні. Ми пам'ятаємо тих героїв, які віддали життя за волю і долю нашої держави і ми знаємо тих, хто залишив нас у спадок великий пласт історії, багату спадщину патріотичних, стрілецьких, повстанських пісень – Михайло Гайворонський, Роман Купчинський, Левко Лепкий, Олесь Бабій та ін.

Суспільно-політичні та історико-культурні події сучасної України потребують нових досліджень у сфері освіти, виховання, культурної спадщини та її впливу на майбутнє нації, а відтак, в контексті нашого дослідження – патріотичної пісні. Як зазначають дослідники, «через загострене становище в Україні виникає велика кількість патріотичних пісень, які нерідко стають гімном подій чи духовного стану нації» [24, 119].

Тема магістерської роботи спонукає звернутися до розгляду, аналізу, дослідження сутності таких понять як «народна пісня», «пісенна культура», «історична пісня», «ментальність», «національна свідомість», «національна ідентичність», «фольклор спротиву» та ін. задля пошуків оптимальних шляхів розв'язання нагальних проблем навчальної, культурної, мистецької комунікації, які значним чином загострилися від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України.

Тому дослідження патріотичних пісень сучасної України як ефективного засобу в процесі формування глибокої національної свідомості

школярів, з його пізнавальним аспектом, з'ясуванні особливостей важких періодів в історії України та української культури, висвітлення цих особливостей у мистецькій спадщині є вагомим ресурсом морально-ідейних цінностей, символу нескореності в сучасному освітньо-культурному просторі, що і підкреслює актуальність роботи. В магістерському дослідженні зроблено спробу висвітлення цієї проблеми з проекцією на практичне застосування результатів дослідження у навчально-виховній роботі вчителя музичного мистецтва.

Дослідження проблем феномену національного, виховання на засадах народної педагогіки, фольклору, знаходиться на перетині багатьох наукових досліджень та свідчить про вагомий інтерес науковців різних часових вимірів. Наукові, творчі доробки відомих просвітителів, діячів культури та мистецтва, філософів, педагогів де порушується проблема національної ментальності, національної свідомості, ролі народної пісні в духовному, культурно-мистецькому житті українського народу свідчать про турботу інтелектуалів про буття свого народу, його майбутнє з безцінними національними надбаннями. Серед таких досліджень – спадщина видатних діячів освіти, культури, науки – В.Острозького, П.Чубинського, В.Антоновича, О.Гончара, О.Довженка, М.Костомарова, Г.Сковороди, І.Франка, І.Нечуя-Левицького, Т.Шевченка, Д.Чижевського, В.Ващенко, В.Сухомлинського, С.Русової, М.Максимовича, І.Котляревського, С.Крушельницької, П.Куліша, Л.Українки, М.Лисенка, П.Могили, А.Метлинського, С.Параджанова, Й.Сліпого, В.Стуса, М.Шашкевича, А.Шептицького, М.Вербицького, В.Вернадського, О.Кульчицького, В.Симоненка, І.Дзюбу, М.Холодного, І.Миколайчука, М.Стельмаховича, Л.Гузара, В.Антоновича, І.Зязюна, С.Павлишин, Л.Кияновської, та багатьох інших. Проблеми формування патріотичних почуттів ґрунтовно окреслені в працях І.Беха, В.Кременя, А.Бойко, С.Гончаренка, О.Вишневського, Т.Анікіної, І.Газіної та ін..

Корифеї української музичної культури Г.Хоткевич, М. Лисенко, М. Леонтович, Ф. Колесса, К. Стеценко, Я.Степовий, С.Людкевич, С.Гулак-

Артемовський, Б.Лятошинський, А.Кос-Анатольський, Л.Ревуцький, В.Верховинець, В. Барвінський, П.Сокальський, Є.Станкович, П.Ніщинський, все своє життя, маючи кожен свої погляди та переконання були однодумцями в тому, що виховання, зокрема музично-естетичне, починається з фольклору, народної пісні, національної свідомості. Композитори зробили великий внесок в культурну спадщину та навчально-виховний процес, щоб діти формувались на народній мудрості, фольклорній спадщині, багатому та неповторному духовному скарбі нашого народу.

Серед вітчизняних вчених, які були біля витоків українського народознавства та вивчення історичних пісень – І.Срезневський, А. Метлинський, В.Антонович, М. Драгоманов, Я.Головацький, Ф.Колесса. Пізніше, у 2 половині ХХ століття дослідники продовжили працювати та аналізувати історичну пісню як фольклорний жанр. Серед доробків в цьому аспекті – праці І.Сенька, Л. Снігерьової, М.Дмитренка та ін.

Історичні пісні та їх теми, образи, мотиви надихали та ставали джерелом творчого натхнення видатних українських митців Т. Шевченка, М.Костомарова, Б.Грінченка, І.Карпенка-Карого, П.Загребельного та ін..

Витоки української пісенної естради, проблематику сучасної естрадно-пісенної творчості в умовах глобалізації, синтез української естрадної музики та фольклору досліджують В. Тормахова, А.Бурлака, В.Плахотнюк, Т. Рябуха, М. Мозговий, В.Колосок, А.Фоменко, А.Фурдичко та ін.

Багатогранність та міждисциплінарний дискурс окресленої теми (педагогіка, психологія, мистецтвознавство, історія, філософія, фольклористика, етика, естетика, літературознавство – тих галузей гуманітаристики, об'єктами дослідження яких виступають людські думки, почуття, вчинки) спонукають до такого вибору методологічного інструментарію – методів, способів дослідження та практичного використання, що в свою чергу акумулює здатність критичного мислення, концентрації та послідовності викладу думок, висновків. Наукова література опрацьовувалась із використанням історичного, пізнавального, культурологічного **методів**

дослідження, зборі та систематизації матеріалу, міждисциплінарному підході. У ході дослідження вивчалися інформаційні джерела, використовувалися методи аналізу, синтезу, спостереження, анкетування, порівняння, узагальнення.

Мета дослідження – проаналізувати побутування патріотичних пісень в умовах сьогодення та їх використання в навчально-виховному процесі школи задля формування національно свідомого молодого покоління.

Об’єкт магістерської роботи – процес формування національно свідомого молодого покоління на зразках національної музичної спадщини.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання музично-пісенного матеріалу патріотичного спрямування в сучасному шкільному освітньому процесі.

Джерельною базою роботи слугують історичні, народознавчі, фольклористичні та методологічно-педагогічні дослідження українських вчених, митців.

Мета та предмет дослідження зумовили такі **завдання**:

- з’ясувати питання термінології жанру, висвітлити поняття «історична пісня» та його змістове наповнення в дослідженнях українських науковців;
- окреслити тяглість народної пісні та спроектованість її на сучасні події; розглянути вплив пісень на формування національної свідомості;
- проаналізувати змістово-стильове наповнення українського пісенного мистецтва в діалозі із сучасністю, символізм патріотичних пісень на прикладі «Гей, пливе кача по Тисині»;
- зібрати відомості про сучасні пісні патріотичного спрямування та їх виконавців;
- окреслити виховні можливості патріотичних пісень в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Теоретична значимість дослідження полягає в тому, що в роботі зібрано матеріал про пісенну культуру України, зокрема сучасні патріотичні пісні періоду протистояння України проти російського воєнного вторгнення, прослідковано зв'язок між соціально-політичними ситуаціями в Україні та її відображенням в пісенній творчості, висвітлено жанрову специфіку пісень та їх роль у формуванні ідентичності нації, а також виявлено особливості створення, поширення та використання пісень патріотичного спрямування в минулому та сучасності.

Дане магістерське дослідження може мати **практичне застосування** в навчальних програмах з історії, музичного мистецтва, педагогіки, культурології. Дослідження може бути корисним для популяризації української культури та збереження музичної спадщини. Результати дослідження можуть бути використані як методичний матеріал для підготовки майбутніх фахівців з мистецьких дисциплін у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, в педагогічній роботі вчителів мистецтва/музичного мистецтва в загальноосвітніх школах, а також в організації культурно-освітніх заходів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі висвітлено ті чинники, які демонструють тяглість традиційних цінностей, уявлень, світогляду, закодovаних в українському пісенному матеріалі, аспекти відродження національної свідомості крізь призму українських пісень минулого та сучасності, зібрано найпопулярніші сучасні українські пісні, висвітлено виховне значення сучасного фольклору спротиву в освітньому процесі, проведено анкетування на визначення відношення/розуміння шкільної молоді сучасного пісенного репертуару задля пошуків оптимальних шляхів формування в молодого покоління високої культури – загальної та пісенної.

Основні положення та висновки магістерської роботи викладено у виступах, котрі виголошувались на трьох наукових семінарах з проблематики написання магістерських робіт кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва (протокол № 12 від 22 листопада 2023 р.; протокол № 6 від 23 травня 2024 р.; протокол № 9 від 17 жовтня 2024 р.); щорічній

звітній науковій конференції студентів факультету початкової освіти та мистецтва, яка відбулася 21 березня 2024 р.; VIII міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика мистецької освіти у цивілізаційних викликах сьогодення» (Дрогобич, 23-24 листопада 2023р.); II міжнародній науковій конференції «Мистецтво у кризові періоди: навчання і терапія» (Львів, 17 жовтня 2024 р.); V всеукраїнському з міжнародною участю науковому семінарі «Педагогіка В. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (Суми, 23 жовтня 2024 р.); попередньому захисті магістерських робіт на засіданні кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва факультету початкової освіти та мистецтва ДДПУ ім. Івана Франка. За темою магістерського дослідження опубліковано статтю: Павлишак Л., Гнатів З. Патріотичне виховання у викликах сьогодення. Теорія та практика мистецької освіти у цивілізаційних викликах сьогодення: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції / ред.-упор. З. Гнатів, Т. Медвідь. Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2024. 294 с. С.99-103 <https://dspu.edu.ua/sites/pedagogical/wp-content/uploads/2022/10/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-2.pdf>

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи – 63 сторінки.

РОЗДІЛ I. Українська пісня в просторі та часі національного буття

1.1. Українська пісня - символ національної культури та ідентичності

В житті кожного народу є свої ментальні характеристики, психологічні особливості, риси, типові якості, тобто все те, що окреслюється як «ген нації», «код нації», «дух нації». Пізнання національних спільностей та відмінностей має давню історію. Досліджуючи вплив патріотичних пісень на формування національного світогляду розглянемо феномен національної пісні в житті українців та його ментальності. Адже національна культура формується впродовж багатьох років, починаючи з етнічної міфології через сучасну творчість з перспективами на майбутнє. Відображення етнічної ментальності в українській пісні характеризує психологію мислення, розумову творчість, інтелектуальну обдарованість, мову, цінності, пріоритети цілого суспільства та окремих людей.

Музичне мистецтво впливає на формування ідентичності, у якій закодовані зовнішні і внутрішні риси, відповідно соціальні і психологічні характеристики. «У широкому контексті під *національною ідентичністю* розуміють індивідуальне й колективне відчуття належності до певної національної спільноти, ототожнення з її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами» [37, 3]. Національна ідентичність – це рідна історична територія, спільна історична пам'ять, масова культура, суспільні обов'язки, економіка.

Під *культурною ідентичністю* розуміють спільність людей з опорою на культуру, коли національна ідентичність – це політична спільність задля національного суверенітету. Культурна ідентичність передує національній. Дослідники виводять важливу істину: «Індивіди будь-якого суспільства причетні до тієї чи іншої національної спільноти, «внутрішня правда» якої визначає їхнє ставлення до світу, ідентифікує їх у мовному, культурному, релігійному, сексуальному аспектах, тобто позначається на всьому їхньому житті» [37, 5]. Тому сьогодні, в часи важких конфліктів та війни так важливо не

нехтувати важливістю національної ідентичності. Бо питання «звідки ми», «хто ми зараз», «куди ми йдемо» за будь-яких обставин залишаються пріоритетними та є мережею національних координат. Потреба у самовираженні та самоствердженні є психологічною потребою особистості, яка спонукає до реалізації потенційних здібностей, формуванні світогляду, самовдосконаленні, розбудові власного життя та власної держави.

Історичні умови та потреби народу впливають на зміст національного виховання. Творення культурних цінностей, духовний розвиток, етнічні прагнення, природовідповідність реалізовується як в сімейному, так і громадянському вихованні. Важливим фактором в даному контексті виступає сакральне, зокрема релігія. Як зазначають науковці, релігії, які існують в світі дають людям життєвий орієнтир та почуття ідентичності. Український народ характеризується глибокою релігійністю, кордоцентричною спрямованістю національного світогляду (відомою як «філософія серця»). Проте, різноманітність конфесій часто стає причиною роз'єднання, аніж гуртування.

Умовою існування нації є її національна свідомість. Поняття «національна свідомість» тісно взаємопов'язане з попереднім поняттям «національна ідентичність». *Національна свідомість* визначається як «спосіб самоідентифікації нації, ступінь її інтеграції й консолідації та моделі орієнтації в геополітичному просторі» [37, 7]. І.Кресіна окреслює національну свідомість як «відкриту ціннісну систему, фундаментом якої є національна ідея й національні інтереси. Вона (система – Л.П.) одночасно виступає як ідентифікаційне поле й інтегруючий чинник соціуму [47, 83-89]

Творчі сили нації мають продуктивні перспективні можливості лише в умовах свободи. Аналізуючи історію нашого народу, можна стверджувати, що це історія злетів і падінь ідеї соборності, багаторічна боротьба за гуманістичні цінності – волю, свободу, незалежність, віру. «Через вигідне географічне положення, природні багатства та працелюбність нації Україна часто опинялася в колі інтересів зовнішніх і внутрішніх поневолювачів, у боротьбі з якими сформувався особливий духовний код нації, в якому виражений ген

протирежимного резистансу» [32, 1]. Шлях свободи є одним і найгероїчніших і найстражденніших. Бо саме від свободи залежить доля демократії та доля нації. Умови свободи – це природні умови у суспільстві вільних людей. Бо як в природі – ніхто не вчить звірів добувати собі їжу, чи ховати її на «голодний» день, боротися за виживання та захищати себе, так само схожим є життя людини, яке природньо передбачає свободу та здатність до виживання. У тоталітарних суспільствах людина знаходиться під ковпаком, так званою «опікою» в обмеженій свободі. Інколи і в сім'ї зустрічається такий вияв гіперопіки батьків над дитиною (часто прикривається маскою любові), який не дозволяє формувати свідому особистість, що вміє аналізувати, мислити, знаходити відповіді на запитання, виявляти творчі здібності, природні задатки, бути фінансово грамотною тощо. В результаті не здатність «виростати зі штанців», «вростати в життя» та розвиватись відповідно біологічному віку, нести відповідальність за свої вчинки, а згодом ще й нездатність сепаруватись стає причиною подальших життєвих труднощів та конфліктів, паразитування за рахунок ресурсів інших, маніпуляція, звинувачення інших у своїх бідах, безвольність, психічна слабкість, ледачіть тощо. Бо впевнена та вимоглива до себе людина – активна, працююча, з бажанням рости та вдосконалюватись. І все це значним чином формується в процесі виховання. Тому виховання характеру, виховання національної свідомості беззаперечно є найактуальнішим питанням минулого і сьогодення.

Відтак, виникає запитання, чи характер є вродженим, чи набутим? За дослідженнями науковців, є вроджені якості характеру, а є такі, які набуваються в процесі виховання та формування особистості. Г.Ващенко зазначав, що зміни у характері можливі впродовж всього життя» [9, 256]. Найбільш інтенсивно характер розвивається в юнацькому віці, тому такою важливою є активна діяльність. В цей час людина вже здатна до самовиховання. Відповідно до універсального закону, психологічний механізм вдосконалення характеру працює за формулою «вдосконалюється все те, що працює». Вільна праця, яка супроводжується метою, внутрішніми прагненнями,

ресурсами, ініціативністю сприяє розвитку характеру. В людини завжди повинна бути мета, життєві цілі, ціннісні орієнтації, що складають ядро характеру. Віри в себе та впевненості надає воля, яка сьогодні так важлива у боротьбі проти РФ. На основі цього твориться та розвивається історія, культура, мистецтво.

Будь-яка подія в житті народу акумулюється в його творчій спадщині – пісні, слові, архітектурі. Людина покращує світ своєю творчістю, яка гармонійна в часо-просторі. Наша українська пісня є унікальним культурним феноменом, будучи одним з найбагатіших за своєю музичною досконалістю та поетичністю.

Народна пісенна традиція – це вагома частина багатогалузевої сфери традиційної народної культури. Кожен, хто душею й вірою пройнятий любов'ю до української пісенності як національної виконавської традиції ствердить, що саме у спів українська душа вкладає усі сенсоутворюючі початки буття. Саме пісня має здатність відроджувати ті цінності, що в сучасному світі трансформацій, перетворень часто відходять на задній план. Сьогодні, в історії нашого народу народжуються нові патріотичні пісні. Хтось пише їх від щирого серця, хтось можливо і для піару. Деякі пісні будуть виконуватись і через багато років, деякі – забудуться швидко. Але це вже буде новітня історія України, з новими здобутками, новим осмисленням, новим майбутнім.

Вивчення проблеми сучасних патріотичних пісень та їх впливу на формування національної свідомості школярів передбачає дослідження історичної ретроспективи побутування жанру пісні, відтак народної пісні, фольклору, естрадної музики, сучасних пісенних стилів в українській культурі. Мистецтво, зокрема пісенне мистецтво дає розуміння соціального, культурного, політичного буття народу у формі самовираження, з фіксацією подій, емоцій, поглядів, цінностей, культурних реалій певного часу та місця.

Як історичне джерело українська пісня здатна висвітлювати життя людей всіх верств населення, повсякденний побут та досвід, політичні, соціальні,

культурні проблеми чи тенденції свого часу. Це своєрідний коментар національного буття, його віддзеркалення.

Безперечний є тісний взаємозв'язок пісенної творчості з *фольклором*. Пісенна спадщина як різновид усної народної творчості входить до предметної сфери фольклору. Термін «фольклор» тлумачиться як «народ+знання», або ж «народна мудрість». В усній народній творчості знаходять відгомін всі суспільні події. В народних думках, історичних, стрілецьких, повстанських піснях основним мотивом є опір, непокора ворогам, прагнення свободи, волі, незалежності.

Говорячи про сучасні українські патріотичні пісні ми не можемо оминати питання їх взаємозв'язку з фольклором. Прослідковуючи розвиток сучасної естрадної пісенної культури в Україні можна зауважити взаємопроникнення фольклорних тенденцій у сучасні авторські пісні. Така тенденція може говорити про відродження фольклорних начал в сучасній українській культурі, що є неабияким позитивним фактором. Адже опанування фольклорними психоемоційними та світоглядними, а відтак ментальними якостями та лексичною базою – це той міцний фундамент, на якому надійно можна формувати етнонаціональну собітотожність майбутнього покоління української нації.

Саме тому актуальною та важливою дидактичною складовою едукативного процесу в освітніх закладах України є забезпечений програмовими вимогами безпосередній зв'язок із фольклорним матеріалом, адже як зазначає британський дослідник феномену нації Ентоні Дж.Смітт, «етнічне начало ніколи не втрачає своєї актуальності і продовжує себе у подальшій долі нації» [81, 26].

У період повномасштабної війни з'являється новий пласт патріотичних пісень. Як зазначає Я.Закальська: «Існує нагальна потреба в фіксації фольклорних текстів, що стосуються сучасного нам періоду – повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України та подальшій інтерпретації» [32, 176]. Саме такі подібні твори народної словесності

дослідниця пропонує узагальнювати терміном «фольклор спротиву». Від наших попередників ми отримали велику спадщину стрілецьких, повстанських пісень. «Українська повстанська пісня, за словами Г. Дем'яна, – феноменальний духовний скарб нації, який послідовно і впевнено продовжує збагачуватися. Тепер до повстанських зараховуємо також і ті, що творяться, побутують на синхронному рівні та стосуються боротьби за відстоювання незалежності України від віковичного московського окупанта (пісні Майдану, АТО, ОСС про російсько-українську війну на сході нашої країни)» [83, 956-957]. Але завжди, як свідчить історія, знаходились ті сили, які здаті захищати свій народ. Сьогодні самовіддано на захисті України – її Збройні Сили. Честь, хвала і низький уклін Героям України.

1.2. Поняття «історична пісня» та його змістове наповнення в дослідженнях українських науковців

Наповненість чи порожнеча життя є сенсом буття. «У драмі людській небагато дій: дитинство, юність, молодість і старість» – пише Ліна Костенко [44, 178]. Все протікає у часі. І лише те, що залишається стає історією. А те, що пройшло, але не забуто стає безсмертним. Як історичний час, так і історична культура та її складові є детермінантом творчого процесу та у всі часи складали значний дослідницький інтерес. «Вплив історичного часу на творчий процес... підтверджує значення гармонії як визначальної філософської категорії у процесі створення та існування феноменального світу мистецтва та культури взагалі» [49, 5-6]. Дослідження взаємозв'язку історичного часу та мистецтва дає можливість розуміння, аналізу сучасних культурних реалій, трансформаційних процесів, соціальної реальності. Адже сучасні інформаційні технології захоплюють як соціальну, так і мистецтву сферу та стають невіддільною її частиною.

Історичні пісні є давнім циклом, що передається з покоління в покоління, тонко відображаючи суспільні процеси. Це унікальна хроніка народних подій, етнічного простору з художнім забарвленням та узагальненням, де вмонтовано

людські принципи героїзму, любові до батьківщини, безстрашності, віри, волі, величі подвигів тощо.

Серед наукових досліджень існує велика палітра визначення, розуміння, трактування визначення «історична пісня». Для глибшого розуміння даного жанру вибірково висвітливо деякі з них. Щодо розуміння жанру дослідники зазначають, що категорія жанру досить вмістима для творів різного змісту і вміщає в собі «історично сформовану і реалізовану у творах (як низка універсалій) систему змістових, власне поетичних, функціональних і виконавських принципів, норм, стереотипів, за якими стоять вироблені колективним досвідом уявлення» [7, 155]. В літературній енциклопедії зазначено, що історичні пісні це: «ліро-епічні твори героїчного характеру про важливі події минулого та відомих історичних осіб. Іноді до історичних пісень відносять також пісні, в яких відбилися суспільно-політичні явища, характерні для певних історичних періодів» [51].

Історія Української держави – це історія її злетів і падінь, її боротьби, утвердження власної державності. І кожна доба має свої причинно-наслідкові зв'язки, характеристики, світоглядні уявлення, узагальнюючі риси, способи боротьби, рушійні сили, своїх провідників, певні здобутки та втрати, що і відображається в народній творчості, піснях. Відтак, перші записи історичних пісень сягають ще часів Київської Русі (IX-XIII століть). В часи боротьби відчайдушного українського народу проти турків і татарів XV-XVIII ст. в піснях прославляли визначних героїв часу. Бувало й так, що герої були безіменними, але згодом також в піснях згадувались і конкретні імена сучасні інформаційні технології захоплюють як соціальну, так і мистецтву сферу сучасні інформаційні технології захоплюють як соціальну, так і мистецтву сферу – «Пісня про Коваленка», «Пісня про Байду» та ін. Тобто в таких піснях виявлялось народне світосприйняття важливих подій, соціально-визвольних рухів, увінчувались видатні постаті, відомі та невідомі герої. В часи козацько-польської війни XVII ст. відомими стали пісні «Засвітали козаченьки», «Чи не той хміль», «Ой з города Немирова». Великий пласт історичних пісень оспівує

період колонізації України та значення Запорізької січі – «Вилітали орли», «Ой ви хлопці запорожці», «Ой за річкою за Синюхою» та ін. Пісні про героїв Гайдамащини та опришківщини підкреслюють мужність героїв того часу «Пісня про Устима Кармелюка», «Максим козак Залізняк», «Пісня про Лук'яна Кобилицю» та ін.

Сам термін «історична пісня» входить до наукового вжитку в 30-х роках ХІХ століття. Дослідник М.Дмитренко зазначає: «Літописці ХІ століття могли користуватися такими творами (історичними піснями – Л.П.) як історичним джерелом. Пам'ятки середньовічної писемності дозволяють зробити припущення, що історичні пісні існували і в попередні століття» [25, 135]. В той час термін «історична пісня» окреслював різні тексти за жанровістю.

Серед дослідників феномену «патріотичних пісень» вагоме місце належить діячам української історичної науки та культури М.Драгоманову, В.Антоновичу, Д.Ревуцькому, Ч.Нейману, І.Франкові, Ф.Колессі, О.Дею, І.Березовському, В.Козловському, О.Апанович та ін. Зокрема, відомій праці «Історичні пісні малоросійського народу» М. Драгоманова та В. Антоновича науковці відводять чільне місце в сучасних розвідках при вивченні жанру історичних пісень.

На початку ХХ століття в дослідників склалось декілька поглядів на визначення поняття «історична пісня». Концепція М.Драгоманова окреслювала історичні пісні як лірико-епічні тексти разом з думами, в яких містилась інформація про минуле українського народу. Відтак, у Львові у 1908 році публікує свою відому збірку «Історичні пісні українського народу» [80]. М.Січинський. У збірку ввійшли пісні-балади («Коли турки воювали»), думи («Ой, на Чорному морю»).

Погляди інших дослідників розмежовували думи та історичні пісні. Цікаво, що під історичними піснями розумілося також і обрядові пісні історичної тематики – чумацькі, бурлацькі, рекрутські. Зокрема, це прослідковуємо в праці Д.Ревуцького «Українські думи та пісні історичні» [73].

На початку ХХ століття з'являються наукові дослідження, які виокремлюють історичні пісні із лірико-епічних та балад та надають їм поетично-змістових рис. Ч.Нейман протиставив історичну пісню баладі обґрунтувавши свої погляди тим, що історичній пісні притаманний національний характер, який цікавий та зрозумілий для певної місцевості і при зміні історичних умов народ має здатність їх забувати. Але думи, саги, билини вчений зараховує до історичних пісень, вважаючи їх героїчним епосом.

Не дивлячись на те, що термін «історична пісня» був не такий вживаний у творчості І.Франка, проте поет є вагомим дослідником даної проблеми. Праця «Студії над українськими народними піснями» [93] складає велику цінність у творчому доробку І.Франка. Особливу увагу І.Франко надавав тому, «скільки в пам'ятках народної творчості, піснях, думах та віршах міститься історичної правди і наскільки їх можна вважати історичними джерелами, а в дальшій лінії – в яким часі поставали вони і які усні чи писані традиції входили в їх основу» [93, 8].

Ще одним вагомим дослідником історичних пісень, який поділяв та продовжував погляди М.Драгоманова є Ф.Колесса. Композитор вважав, що всі важливі події, які вплинули на долю народу відобразилися в народних піснях, зазначаючи, що: «Такі пісні зовемо історичними тому, що вони подають неначе історію або поетичну літопись, що оповідає про судьбу нашого народу від найдавніших до найновіших часів» [40, 184]. Цікаво, що дослідник виокремлював поняття «історична пісня», де вагоме місце займала обрядова поезія (колядки, веснянки, весільні) та «політична пісня».

У 1966 в опублікованій праці «Принципи жанрової класифікації народних пісень» [22] О.Дей робить спробу виокремити за критеріями (єдність змісту з музичною та словесно-образною формою) історичну пісню. Сюди ввійшли і колядки, і коломийки, і ліричні пісні, і балади.

І. Березовський дає наступне визначення: «Історична пісня – це такий твір народної поезії, який вірно зображує типові картини історичної дійсності. Це художній літопис, який відтворює не завжди достовірні, але обов'язково

характерні картини суспільного життя народу певного періоду. Історична пісня – це здебільшого значний за розміром твір, з чіткою строфічною і ритмомелодичною будовою, з правильним римуванням» [6, 14].

В.Козловський в своєму дослідженні зауважує, що: «Традиційно прийнято вважати, що в українській фольклористиці склалося два протилежні погляди на жанр історичної пісні. Одні дослідники до історичних пісень відносять народнопоетичні твори про конкретні історичні події, певні історичні особи. Другі – говорять про історичну пісню в ширшому розумінні: як про твір, що оспівує історичні процеси, явища» [38, 242-243].

За визначенням Я.Пилинського: «Історичні пісні – це досить широке поняття, яке об'єднує різні щодо поетики та часу створення твори, у яких відображено певні історичні події або ставлення народу до цих подій» [69, 282].

На думку О. Апанович: «Історичні пісні – це ліро-епічні тексти, які розповідають про події, що завжди супроводжуються прямо чи посередньо висловленим співчуттям або засудженням, які відображають народний світогляд, що включає в себе комплекс оцінок історичних явищ, подій, фактів і відбиває мрії й сподівання народу» [4, 76].

У широкому сенсі історичні пісні це не лише думи або балади, а будь-яка народна пісня суто національного характеру, яка цікава та зрозуміла лише даному народові або навіть лише у певній місцевості, оскільки має якийсь конкретний «історизм» [39, 31].

М. Гоголь, якому передалася любов до української народної творчості з дитинства через його бабусю, маму характеризував історичні пісні як живу та яскраву народну історію, наповнену істиною, яка відкриває життя народу. «Напевно, в юнацькі роки і прийшло до М. Гоголя усвідомлення того, що саме простий люд є носієм народної творчості, традицій і звичаїв, мудрим скарбничим і охоронцем усієї старовини, яка безпосередньо засвідчує наявність української нації зі своєю неповторною мовою, історією та культурою, – зауважує І.Фісак, – а значить, усе це варте пильної уваги» [90, 45].

Цікавими є дослідження в царині повстанських пісень. Зокрема, до історичних пісень Г.Сокіл зараховує ті повстанські пісні, «в яких ідеться про конкретні історичні постаті відомих полководців, керівників (Євген Коновалець, Степан Бандера) або менш знаних для загалу, але прославлених у якомусь регіоні (Василь Івахів на Волині, Рожан на Бойківщині, «Скала» на Опіллі)» [83, 958]. Дослідниця зауважує що: «Інколи до історичних зараховують майже всі повстанські пісні, покликаючись на те, що в них ідеться про конкретні події в нашій історії. Якась доля істини в цьому є, проте, зважаючи на вже усталені теоретичні засади української фольклористики щодо дефініції «історична пісня», специфіки зображення, художнього втілення в ній подій, образів, повстанські пісні розглядаються як поліжанрове явище» [83, 958].

Крамар Р. у своєму дисертаційному дослідженні «Фольклор національно-визвольної боротьби українського народу 1940-1950 рр. (за матеріалами Західного Поділля)» [46] окремо не виділяє історичні пісні як важливе жанрове утворення, зате виділяє наступні жанрово-тематичні групи: «повстанські (співанки-хроніки, баладні, ліричні), обрядові, невільничі (тюремні, табірні) та сатиричні твори, підкресливши, що «багатогранність антиокупаційної пісенності визначається різними типами творчого процесу та складною архітектонікою жанрової класифікації» [46, 10].

Дослідник Г.Дем'ян зараховує відповідні гімни, маршові та пропам'ятні пісні до військово-повстанських пісень. А історичні пісні, балади, жартівливі, коломийкові, сатиричні пісні відносить до інших жанрово-тематичних груп [23, 506].

Щодо жанрової та тематичної класифікації фольклорних жанрів в цілому немає чіткої визначеності, що підтверджує Г.Сокіл: «Єдиного принципу визначення, більш-менш задовільної жанрової класифікації (фольклорного матеріалу – Л.П.) досі не вироблено» [83, 957].

Дослідники зазначають відмінність історичних пісень від історичних дум та кобзарських пісень. Головним в історичних піснях є ліричний компонент, а

головним в думаех – епічний. Історичні пісні здебільшого висвітлюють якусь історичну певну подію, а в думах охоплюється більший обсяг часу. Пісні мають чітку ритмічну будову, в той час як думи підлаштовувались під самого виконавця та його інструмент. Історичні пісні відрізняються від дум віршовою формою, хоча і є близькими за сюжетами, образами, змістом. Думи характеризуються своєю ритмікою та чіткою строфічною будовою. Мелодія першого куплету переносилась на всі інші і може сягати великої кількості віршів. Думи здебільшого виконували з журливим похитуванням сумним мотивом співу під акомпанемент бандуристів, кобзаристів, лірників. Вперше термін «дума» вводить в науковий обіг української етнографії М.Максимович у 1827р., хоча згадки сягають ще початку XVI століття. Пізніше, в XX столітті Ф.Колесса в своїх дослідженнях дає точну і повну характеристику дум. Дослідник А.Лисовський поділяє думи на епічні та ліричні. Ліричні пісні меншого розміру називали «думками».

Також слід згадати і про жанр танцювально-хороводної пісні, розвиток якої припав на початок XIX століття – баладу (від іт. ballare – танцювати). Серед балад вирізняють історичні, міфологічні, соціально-побутові, сімейно-побутові. Відомі переробки балад «Пані Твардовська» А.Міцкевича та «Рибалка» Гете зроблені П.Гулаком-Артемовським, балади «Тополя», «Причинна», «Утоплена», «Русалка», «Лілея», Т. Шевченка та ін.. В баладі увага значною мірою зосереджена на трагічності та драматичності розвитку дії.

Отже, історичні пісні в дослідженнях багатьох науковців не виокремлені чіткими жанровими рамками, але загалом їх поділяють на 3 великі групи, які окреслюють найдавніші часи, часи турецько-татарської навали XV-XVI ст., період національно-визвольної боротьби XVII ст. під проводом Б. Хмельницького, колонізацію України московою, гайдамаччину. Пізніше також історичні пісні супроводжували життя українців в еміграції, пісні січових стрільців, періоду Другої світової війни.

Сьогодні подвиги наших героїв-попередників, які так багато оспівані в історичних піснях повторюють сучасні захисники та захисниці у війні, яку

розв'язала РФ проти українського народу. Неймовірна відданість, піднесеність духу, самопожертва були і залишаються тими характеристиками, якими наділений український народ. Бо такі люди творять історію, такі люди рухають історією та стають її ваговою частиною.

1.3. Змістово-стильове наповнення українського пісенного мистецтва

Сьогодні в трансформаційних процесах культурного простору найбільший соціальний резонанс має сучасна естрадна музика зі всім розмаїттям стилів, напрямків, новітніх засобів комунікації, цифрових технологій тощо. У XXI столітті з його надзвичайно інтенсивними стильовими перетвореннями в українській музичній культурі (як в академічній, так і неакадемічній) виокремлюються нові тренди, виявляються нові смисли в елементах, які пов'язані як з новітніми «трендами», так і з етнічною своєрідністю та національним корінням. З розвитком новітніх технологій змінюються і виконавські елементи. Народні музичні елементи переплітаються з сучасними техніками, з'являються нові стилі, напрямки (фолк-рок, етно-рок, фольктроніка). «Музика стає справжньою філософією, а її носії і творці – музичними філософами, які відображають актуальні для свого часу ідеї і уявлення» [99, 285].

У кожному творі музичного мистецтва є своя система комунікативних координат. Ця система складається зі сукупності виразово-конструктивних засобів, тобто має свою форму. Поняття стилю є одним з універсальних категорій музичного мистецтва. Етимологічно похідною від стилю в музиці, яка ніби знаходиться між жанром і стилем є стилістика.

В контексті нашого дослідження пригадаємо, що за видами вокальних стилів розрізняють кантиленний, колоратурний та декламаційний стиль. За видами співу - а cappella (без акомпанементу) та з акомпанементом. За типами співу – хорový, ансамблевий, сольний. За манерою співу – народний, естрадний, академічний. За стилями традиційного українського співу

розрізняють фольклорно-автентичний спів та народно-академічний спів. А. Іваницький у своїх дослідженнях вирізняє наступні фольклорно-автентичні стилі: галицький, карпатський, поліський, степовий, лемківський, волинський, подільський, наддніпрянський. Яскравими представниками народно-академічного співу на українській сцені є Ніна Матвієнко, Раїса Кириченко. Основними вокальними школами в Україні є Київська (вихованці В.Гришко, А.Кочерга та ін), Харківська (Б.Гмиря, В.Третяк та ін.), Одеська (М.Гришко, В.Красуля та ін.), Львівська (С.Крушельницька, М.Менцинський, І.Ігнатенко, В.Чайка та ін.).

Вважається, що основу вокальної академічної школи закладено італійськими композиторами та співаками, відтак еталоном вокального мистецтва є вокальна школа *Bel canto*. Естрадний вокал орієнтується на популярних західних виконавців.

У формуванні української академічної вокальної школи вагомий внесок зробив М.Лисенко. Впродовж ХХ століття Одеса, Київ, Харків були потужними центрами шкіл академічного вокалу.

ХХІ століття, яке характеризується стрімким розвитком науки, техніки, інформаційних технологій приносить в культуру електронну музику, естрадний вокал. З'являються школи естрадного вокалу, які поєднували в навчанні традиційність та новаторство, розвивались на основі сучасних естрадних пісень, що стало альтернативою радянській масовій пісні. Серед композиторів – представників школи – Григорій та Платон Майборода, Ігор Поклад, Олександр Білаш, Ігор Шамо та ін. Переважав академічний та самодіяльний напрямок. Пізніше, починаючи з 60 років з'являється академічний напрям на основі бардівської пісні. Микола Мозговий у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що «на тлі посилення інтересу до розважальної пісні й танцювальної музики, самодіяльної композиторської та виконавської творчості легалізувався міський пісенний фольклор» [65, 93]. «Естрадне мистецтво у своїх родових, видових, жанрових, стильових відгалуженнях виступає не лише як феномен масової, а й елітарної культури» – зауважує [77, 5].

В свій час величезною популярністю користувалися вокально-інструментальні ансамблі «Червона рута», «Смерічка», «Водограй», «Світязь» та ін., а також солісти-співаки з академічною освітою, значним досвідом оперної вокальної практики та академічною манерою виконання естрадної пісні Д.Гнатюк, Д.Петриненко, Н.Кондратюк та ін.. Академічна манера містила в собі традиції народного мелосу, оперети, класичного романсу та вальсу.

У 70-80 роках на українську сцену виходить джаз, а також відомі зірки пісенної естради Софія Ротару, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич та ін. Яскравим представником розвитку фолк-поп стилю в Україні став Володимир Івасюк. Створені ним ансамблі «Червона рута» та «Водограй» по праву вважаються класикою естрадної вітчизняної музики.

У 80-90 роках ХХ століття стає популярним фолк-рок. Яскравими представниками цього напрямку стали і до нині залишаються такі групи як «Плач Єремії», «Океан Ельзи», «Мертвий Півень», «ТНМК», «Друга ріка», «Скрябін» (Андрій Кузьменко, якого Україна втратила 2 лютого 2015 року). Неповторна манера інтонацій звучить з української сцени у виконанні Назарія Яремчука, Оксани Білозір, Василя Зінкевича, Іво Бобула, Алли Кудрай, Павла Зіброва та інших співаків.

Українська національна основа простежується на різноманітних конкурсах, фестивалях, передачах, хіт-парадах. На цьому ґрунті розвивається естрадно-пісенний рок та поп-мистецтво.

Відтак, дослідники узагальнюють 5 напрямки розвитку естрадної української пісні: естрадно-романсовий (В.Гришко, Т.Кароль, С.Вакарчук та ін.), поп-шлягерний (С.Ротару, Руслана Лежичко, Наталя Могилевська та ін.), естрадно-джазовий (Джамала та ін.), фолк естрадний (Ніна Матвієнко, Тоня Матвієнко, Христина Соловій) та шансон.

Слід відрізнити шоу-бізнес та естраду, оскільки в шоу-бізнесі переважає комерційний чинник, коли в естраді – мистецький. Артист в естраді є творчою особистістю з імпровізаційною свободою, коли артист шоу-бізнесу – керований продюсером. Хоч естрада і має багато точок перетинання з музичним,

хореографічним, театральним мистецтвом, проте вона не є тотожною. Ми опираємось на дослідження естради як мистецтва. Відтак, у своєму дисертаційному дослідженні Т.Самая розглядає естраду як «мистецьке явище, що функціонує на перетині масової та елітарної культури» [77, 7], а також актуалізує як один із напрямів мистецтвознавства поняття «естрадознавство» з його видовим, жанровим, стильовим наповненням.

В більшості до кінця ХХ століття дослідники розглядали естраду як масову культуру. Ще Х.Ортега-і-Гассет поділяв культуру на елітарну та масову. Відтак, значно манше уваги приділялось естраді як явищу художньої культури. З часом масову культуру замінюють терміном поп-культура, і дослідники зауважують, що не так просто провести чітку межу між нею та високою культурою (М.Шадсон, Ч.Мукерджі та ін). Про елітарність естради свідчить її професіоналізм, який визначається культурологічною наукою як професійна культура з її соціальною етикою, професійною мовою, ціннісно-смісловими критеріями, традиціями тощо. Система сучасного шоу-бізнесу набирає розмахів та вирізняється різноманітними стилями та жанрами. Одним із найпопулярніших сучасних стилів який проявив себе ще з 50-х років ХХ століття та характеризується не складним ритмом та гармонією, легкістю сприйняття, переважанням куплетної форми є *поп-музика*, яка ще отримала назву «музика для мас», «комерційна музика». Поп-музика найбільш тісно пов'язана з піснею. У вокальному виконанні переважає естрадна манера співу. Поп-музика здебільшого вважається розважальним за своєю функцією видом мас-культури. Можна зауважити, що на вітчизняну поп-музику великий вплив має український фольклор. Він прослідковується в інтонаційних мотивах, структурних, метро-ритмічних, поліфонічних аспектах та ін.. До особливостей хіт-пісні відносять просту акордову гармонію, легку для запам'ятовування інтонаційну мелодію, куплетну форму.

Дванадцятитакотва структура та імпровізаційність є характерними для наступного сучасного стилю – *блюз*, який став основою для популярної джаз-музики.

Мистецтво, яке переважно представлене інструментальною імпровізацією на вокальній основі отримало назву *джаз*. І цей напрям не є лише масовим. В основі джазового вокалу лежить саунд, який буває інструментальний (безтекстовий з наслідуванням джазові інструменти) і не інструментальний (мовний). Часто використовується фальцет, *glissando*, речитатив, форсування звуку, шепотіння. Серед відомих представників в Україні – Джамала, Гайтана, Н.Гура та ін.. Вагоме місце в джазовому мистецтві займає постать В.Симоненка – першого президента Всеукраїнської Джазової асоціації, заснованої у 1995 році у Києві. В українському просторі джазові музиканти знають один одного, співпрацюють на різноманітних площадках, концертах, зустрічах та телезустрічах. С. Вовченко, Є.Дудник – відомі постаті джазового мистецтва. Цікаво, що на каналі ТЕТ впродовж 12 років транслювалась передача «35 хвилин джазу», яка відкривала нові імена корифеїв джазу та особливості цього мистецтва. Сьогодні відомим популяризатором джазу в українському просторі є Л.Гольдштейн, який колекціонує документальні фільми в основі яких – музика свободи та знайомить з ними публіку на майстер-класах у Києві.

У 2001 році в Києві була створена державна музична школа джазового та естрадного мистецтва, яка немає аналогів в Україні. Маючи унікальну структуру, на вокальному та інструментальному відділеннях школа професійно готує дітей, молодь, дорослих до виконання сучасного та традиційного джазу, академічної поп-музики, рок-музики. У школі зірки світового рівня, народні та заслужені атристи України проводять цікаві майстер-класи. Тут працюють висококваліфіковані фахівці, лауреати багатьох міжнародних та всеукраїнських конкурсів, фестивалів.

Особливою стилістикою відрізняється вокальна сторона стилю *рок*, що характеризується синтезом різних джерел на основі пісенного начала. Вокально-пісенна основа, на відміну від джазу, у рок-музиці є невіддільною. Вона є основою смисловираження та представлена досить багатоманітно. Тут переплітається і фольклорність, і академічність, і мас-музика. Рок-музика охоплює ритми і рок-н-ролу, і блюзу, і кантрі, і кул-джазу та ін. та

використовує різноманітний інструментарій. Досить яскраві є акустичні та візуальні ефекти. Найближчий історично до року виток – джаз. Як зауважують дослідники, музика – це гра. І чи вона висловлює красу, чи призначена для розваги, чи має духовне призначення – вона все одно залишається грою. «Граючи на інструментах або голосами, виконавці (вони ж часто і автори) створюють атмосферу музикування – комунікації соціокультурного порядку, що детермінується характером попиту і пропозиції» [99, 284]. На творчості відомої київської групи «Воплі Відоплясова» прослідковується взаємозлиття рок-музики та народного фольклору (як приклад, пісня «Нор», що демонструє риси рок-н-ролу, панк року, хеві-металу та гуцульську систему саксофонних мелодій).

Важливе значення в популяризації та розвитку року відіграла організація різноманітних музичних фестивалів в Україні, зокрема у Києві, Львові, Харкові та ін..містах. «В українській хітовій музиці, – зазначають дослідники, – є дві основні тенденції, як за останні кілька років розвитку, так і у наш час. Це наслідування західної традиції та створення власного музичного твору на основі народних казок та джазу» [96, 73].

Впродовж багатьох століть пріоритет в академічній музиці належав композиторам. Попри академічну музику не можна залишити поза увагою і співаків-виконавців та їх віртуозність, які мають теж великий вплив на сучасну музичну культуру, особливо молоді. Вокальний стиль в своїх академічній проявленості знаходиться навкоги опери з часів її створення. Першочергово – це сольне виконання. Сьогодні співака-соліста ще називають фронтменом. «Співак в опері є, з одного боку, суб'єктом, що володіє унікальними якостями свого голосу і акторської майстерності, з іншого боку, об'єктом, керованим ходом театральної дії» [99, 285].

У 60-х роках з'явився новий стиль – *фанк*, для якого характерний короткі вокальні фрази, які щоразу повторюються, нагадуючи вигуки та синкопований пульсуючий бас.

Ще одним сучасним стилем в музиці є *reggae*, поява якого датується 70-роками на Ямайці. Характерними особливостями репу є ритмічність, речитативність, наповненість емоціями та змістом.

Також в 70 роках також на Ямайці з'являється стиль *reggae*. Королем стилю вважається Боб Марлі. Для регі характерний розслаблений, помірний темп в чотирьохдольному розмірі, де акцент припадає на слабкі долі— другу та четверту.

Аналіз досліджуваної тематики свідчить про актуальність в сучасному просторі як традиційних, так і нових, модифікованих жанрів пісенного мистецтва. Цьому сприяють і новітня світова стилістика, інтелектуалізація, складність композиторських технік, технічний прогрес, динамічність сучасної творчості та багато інших факторів. Н.Герасимова-Персидська зазначає, що «сучасне музичне мистецтво розсуває межі самого образного світу, сприйняття власне предметів і явищ, а відтак значною мірою підготовлює свідомість слухача до сприйняття нових, неосяжних раніше винаходів, до сприйняття нової картини світу» [13, 32]. Сучасне модерне музичне мистецтво характеризується співіснуванням різних стилів та різноманітними новаціями. Проте, на благо, є композитори, співаки, виконавці, які у своїй творчій діяльності демонструють вектор збереження української неповторності, національної ідентичності, традицій, акцент на фольклорність, етнічність, духовність.

РОЗДІЛ II. Патріотичні пісні в діалозі із сучасністю та їх виховна роль

2.1. Символізм патріотичних пісень (на прикладі «Гей, пливе кача по Тисині»)

Сучасна епоха характеризується динамічним контекстом. «Картина світу, яку нам пропонує сучасність, – зазначає С.Курбатов, – є принципово неоднорідною, дифузною та полісемантичною» [49, 12]. Дослідник надає пріоритет естетичному компоненту реальності як визначному фактору побудови майбутнього бо «в умовах втрати культурою духовного центру та духовного вектору буття, ми дезорієнтовані, збентежені і засмучені, ми не можемо бути впевненими у майбутньому» [49, 12].

Духовна наповненість, символізм патріотичних пісень має вагоме значення для формування національно свідомого молодого покоління. Українська пісня наділена здатністю об'єднувати, відроджувати, формувати активну життєву позицію. Художній образ у кожному виді мистецтва твориться специфічними засобами та дає ключ до розуміння цього образу. У піснях мелодія поєднується зі словом, поетичний текст покладений на тонку музику підсилює смислові акценти. Багата пісенна спадщина українців свідчить про інтелектуальний розвиток, глибоку релігійність, моральну життєстійкість тощо.

Свою громадську позицію сьогодні кожен може висловити різними засобами. Пісня – одна із них. Події останніх років акумулювали твори патріотичної тематики, які часто стають гімнами певних подій чи духовного стану народу. У багатьох виконавців патріотична тематика стає провідною в творчій діяльності. І в багатьох випадках переважають мінорні тони. І це багатоаспектна проблема, яка торкається і філософського осмислення життя, долі, культури, і психологічного стану суспільства, і замилювання рідною природою та краєм, і висміювання псевдо патріотизму, національної обмеженості.

Проте, більшість патріотичних пісень проникнута трагізмом ситуацій, які склалися колись і, на жаль, складаються і зараз. Адже замислюючись над долею українців, розумієш скільки терпінь, страждань, випробовувань прийшлося пережити простому нашому народу. І ці всі сумні тони і передаються через музику, через пісню, коли часто не можливо втримати сліз. Такі пісні, гимни об'єднують, додають смислу в життя та творчу діяльність, такі пісні – про важливість перемагати, щоб зберегти життя.

Сучасні події в Україні знову повертають нас до жанру історичної пісні. Відтак, патріотичні пісні звучать в Україні та за її межами, в окопах та укриттях, на сценах та побуті. На прикладі пісні-гимну героїв Майдану Небесної Сотні «Гей, плине кача по Тисині» – гімну Небесної сотні, ми спробуємо проаналізувати наскільки абстрактні слова можуть набути об'ємності, стати певним символом, викликати справжні емоції, пробуджувати та виховувати почуття справжнього патріотизму.

Говорячи про символізм патріотичних пісень, зауважимо, що саме вчення про символ як категорію мислення, пізнання, категорію художньої творчості і мови сягає ще часів античної філософії. Давні мислителі вважали, що думка як така зароджується, а потім передається в символах і образах. Предметом багатьох досліджень ставав вплив символів на людське мислення. В символах зберігається знання про минуле. Як поняття художнього поетичного мислення розглядав символ М. Костомаров, зазначаючи: «Саме в символіці виявляється сутність національного духу, національна специфіка мови, народнопоетичної творчості, літератури» [45, 72].

Символіку народних пісень досліджували Г.Сковорода, М.Максимович, М.Костомаров, А.Метлинський, М.Колесса, І.Франко, О.Потебня та ін., а також досліджують і сучасні науковці Н.Пастух, М.Дмитренко, А.Поповський, В.Кононенко та ін..

Символізм пов'язаний з пізнанням світу, мовою, світоглядом, є відображенням явищ, подій та носієм ідей. Проте не кожен образ може бути символом. У своїй праці «Слов'янська міфологія» М. Костомаров наголошує,

що «судячи по залишках нашої міфології в піснях, здається, мало у якого народу була така оживлена і осимволізована рослинна природа; дерева і трави часто говорять і між собою, і з птахами. І мають символічне застосування до людини [45, 229]. Пісні є символом породження епохи. «В українських козацьких піснях символічні значення фіксуються у складі парадигм художніх образів, серед яких чільне місце посідають птахи і рослини. Виразною контекстуальною семантикою наділені також явища природи, анімальні і предметні символи» [57, 958].

Як уже зазначалось вище, в історії України є багато важких сторінок в контексті боротьби за своє існування. Фольклорна родзинка «Гей, плине кача по Тисині» стала символічно-гужливою піснею за загиблими на Майдані 2014 року під час Революції Гідності. Можливо, знали її до того часу не всі. Але сьогодні ця пісня у всіх на слуху, бо уособлює журбу, смуток, невимовний біль за Небесною Сотнею, а тепер – за героями ЗСУ. Кожного з тоді невинно вбитих проводжали в останню путь саме під цю пісню. Ця пісня була улюбленою для білоруса Михайла Жизневського, який загинув під час революційних подій 2013-2014рр на Майдані один з перших.

За дослідженнями відомого фольклориста, науковця, педагога із Хустщини І.Хланти, вперше ця пісня була зафіксована в 40 роках ХХ століття в Закарпатській області в мальовничому селі Воловець відомим фольклористом та композитором Дизедерієм Задором. Вагомо, що саме Д.Задор разом із І.Мартоном заснували закарпатську професійну композиторську школу. Усна народна творчість закарпатського регіону відзначається своєю особливістю в тому плані, що тут тісно переплетено міжнаціональне, загальнонаціональне та локальне, традиції різних народів, взаємопроникнення культур, що дозволяє проникнути в сутність української ментальності.

Пісня «Гей, плине кача по Тисині» була вперше опублікована у 1944 р. в Ужгороді у збірнику «Народні пісні підкарпатських русинів» Д.Задора. неодноразово ця пісня звучала у виконанні Віри Баганич – заслуженої артистки України, учасниці Закарпатського державного заслуженого академічного

народного хору. Віра Баганич – уродженка села Воловець і саме ця пісня увійшла до збірника «Співає Віра Баганич» поруч із 64 фольклорними піснями у 2000 році. І.Хланта зазначає, що: «Саме варіант Віри Баганич найбільш близький до того виконання, який звучить як гімн Небесної сотні» [14].

У пісні літературне походження. Її автором є український письменник, поет, драматург, прозаїк, фольклорист Василь Ґренджа-Донський – представник Закарпаття, уродженець с. Волове (нині смт Міжгір'я) з іменем якого також пов'язують становлення національного відродження та нової української літератури у Закарпатті. Вперше текст пісні був опублікований у 1923 році у Василя Ґренджі-Донського «Квіти з терньом» [19].

Проте дехто називає цю пісню лемківською тужливою народною, дехто – закарпатською. Але перший рядок пісні *Гей, плине кача по Тисині* вказує, що вона виникла на Закарпатті. Тисина – це річка Тиса, яка протікає по Хустському, Тячівському, Рахівському, і частині Виноградівського районів Закарпатської області. Це, власне, ця територія де за словами дослідників в березні 1939 року, відбувалася боротьба українського народу за перемогу Карпатської України. Пісня в той час найбільше побутувала в цих районах, де протікає річка Тиса – від села Луг, що на рахівщині, Бурштин, Великий Бичків, Хуст, Королево. І.Хланти практично в кожному селі вдалося зробити запис цієї пісні, яка під час революції Гідності отримала друге дихання.

Правда, що за стилістикою та сюжетом віршований текст близький до народного твору, де йдеться про прощання сина-рекрута з матір'ю, їх тужливий діалог, наслідок материнського прокляття – загибель сина. Звичайно, ніхто не хоче виховувати дітей для того, щоб відпускати їх на війну, на загибель, ніхто не хоче гинути на чужині, ніхто і ніколи не готовий втрачати найближчих. Історичні події пісні відносять нас в той час, коли угорська армія йшла в наступ і проти неї виступили молоді хлопці-семінаристи з легкою зброєю. Тоді вони були практично всі вбиті і кинуті в річку Тису для залякування і демонстрації того, щоб ніхто більше не виходив та не виступав проти великої армії. Напевне

автор пісні пропустив її через своє серце, тому сьогодні разом в унісон під час її виконання плачуть сотні тисяч людей, як і тоді, на Закарпатті.

Дана пісня входить в репертуар багатьох виконавців, серед яких – капела ім.Л.Ревуцького, хор Київської православної академії, гуртів «Плач Єремії», «Піккардійська терція», акторів Львівського театру ім. Леся Курбаса, Мар'яни Садовської, також можна її почути у виконанні хорових колективів та окремих виконавців. Володимир Якимець – один їх засновників, художній керівник унікального колективу в українській музичній культурі «Піккардійська терція», який завоював звання «музичної легенди України, а учасники стали «метрами акапельного співу» зазначає: «Дванадцять років тому, коли записували цю пісню, навіть і не передбачали, що вона звучатиме як жалобна. Нам важливо було, щоби люди пам'ятали свій фольклор, а «Плине кача», на нашу думку, – найкращий зразок фольклору, отож ми хотіли, щоб через наше виконання такі пісні набували другого життя» [36, 4].

Як такі страшні події, війни, революції впливають на людей вцілому та на мистецтво, культуру зокрема? Напевне впливають лише на тих, хто відкритий для впливу, хто вміє аналізувати, думати, відчувати. Впливають на емпатійних. А якщо людина не аналізує, що відбувається, то вона й не змінює своїх життєвих пріоритетів. Це для неї лише пересічна подія, про яку прочитає в гаджетах, почує в новинах. «Пливе кача» – пісня-реквієм чи пісня-застереження? Впевнено можна говорити те, що такі пісні об'єднують народ. Офіційна кількість Небесної сотні – учасників Революції Гідності, які загинули на майдані – 107. Кількість жертв вторгнення РФ на територію України станом та жовтень 2024 року сягає мільйона. Непоправні людські втрати, шок, біль, безпрецедентні руйнування. Війна – це про життя, про людей, про території, про силу, про витривалість, про єдність. Адже єдність народу – це те поле, де компроміси мають бути присутні з різних боків. Об'єднання навколо ідеї державності – це практичний патріотизм, непохитна віра у свої спроможності, оберіг духовного статку нації. Сказано ж бо: «Ubi concordia, ibi victoria» – де злагода, там перемога! Мирний процес державотворення – це найголовніша

заслуга спільноти. Але ми сильні, коли ми разом. Тому потрібно гутруватися, розвиватися, постійно рости особисто та професійно, вчитись тут і зараз, вивчати конкурентів, робити висновки. Саме так вважає відомий герой повісті І.Франка Захар Беркут, палко говорячи тухольцям свої останні слова: «Доки будете жити в громадському порядку, дружно держатися купи, незламно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас» [94, 140].

Важливими в цьому контексті та ключовими як у стратегії війни, так і багатьох інших стратегіях безперечно є знання. Бо як говорив ще у II столітті до нашої ери мислитель Давнього Китаю та військовий стратег Сунь-цзи: «Той, хто знає ворога й себе, ніколи не програє війни; той, хто не знає ворога, але знає себе, інколи виграє, а інколи програє; той, хто не знає ні себе, ні ворога, програє кожну баталію» [85, 32].

Загалом, визначні риси ментальності народу, його пріоритетні цінності, особливості етнопсихології в українській патріотичній пісенній тематиці допомагають розкрити символи, що надають художнім, музичним творам певної емоційності та виразності. Доброта, емоційність, щирість, чуттєвість, сентиментальність підкреслюється поетикою, семантико-синтаксичними зворотами, символічним значенням образу природи, атрибутами життя/смерті (ворон, вітер, кінь), символічними передвісниками розлуки (часто це птахи), амулетами-символами (хустка), предметними образами-оберегами (сорочка), символічне значення кольорів (чорна хмара) та ін..

Сьогодні з'являється новий пласт патріотичних пісень, які дослідники окреслюють як «фольклор спротиву». В полі наукових досліджень зустрічаються такі поняття як «військові пісні», «політичні пісні». До наукового обігу запропонувала ввести термін «фольклор спротиву» дослідниця Ярина Закальська. В дисертаційному дослідженні Я.Закальської «Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми» охарактеризовано національну, державницьку, суспільну та політичну спорідненість українського сучасного фольклору з фольклором УСС та УПА, інтерпретовано в семіотичному значенні фольклорний текст Революції гідності,

розглянуто різножанровість фольклорних текстів сьогоднішньої війни. Під даною тематикою дослідниця характеризує низку усних прозових і пісенних творів, які висвітлюють та відображають сучасні воєнні події в Україні. «Фольклор спротиву» – це «творчий продукт, що є миттєвою реакцією на посягання на засадничі цінності народу (свободу, незалежність, територіальну цілісність) у боротьбі за ідеали» [32, 14].

Відтак, підсумуємо, що символізм образів фольклорної спадщини проникає у побутовий простір та формує особливості національної мови, світобачення, культури, традицій тощо. Сучасні українські пісні з новим забарвленням вливаються в український простір, будучи складним та унікальним феноменом. В попередньому розділі ми аналізували їх етнічну тенденцію, щоб відчувати той тісний зв'язок не тільки в контексті суспільно-історичних умов, а й в головному – націєтворчій меті. Безумовно, що це пісні, які надихають, зміцнюють віру, оспівують героїв, піднімають настрій та дух, оспівують реальні історичні події, уславляються герої, передають настрій та стремління народу тощо. Такі твори є багатим матеріалом етнопсихологічного фундаменту для дослідження світобачення та світосприйняття українців, для глибшого розуміння та аналізу уроків нашої історії.

2.2. Популярні пісні патріотичного спрямування, «фольклор спротиву».

Ціннісна парадигма української пісенності є нематеріальним складником культури, її стрижневим ментальним концептом. У історичних українських піснях закладено концепт «свободи», відсутність якої трактується як фізична та емоційна недуга. Це простежується і вневільницьких думках-плачах. Тому в таких обставинах інколи в піснях навіть смерті надається перевага, ніж життю в неволі. Часто функцію вищої сили у піснях, на яку надія на спасіння покладено на Бога («Боже, вислухай благання», «Боже, великий, єдиний» та ін.). Але основними лейтмотивами були і залишаються «З Богом і Україною», «Ми не боїмося». Героїчність українського опору попри значну перевагу чисельності ворога вражає. Тому сьогодні воєнний фольклор патріотичного спрямування має найбільшу резонантність. Стрілецькі, повстанські пісні та їх модифіковані варіанти складає різноманітний та багатогранний музичний, фольклорний продукт сьогодення, що за тематикою та функціональністю є об'єктивним та мотивованим. Пісні складають найбільшу частину такої спадщини. Досліджуючи взаємозв'язок козацьких, стрілецьких, повстанських пісень та пісень сучасності можемо знайти багато спільних народнопісенних виразів, символів, порівнянь, емоційного навантаження.

Досліджуючи патріотичні пісні сучасної України ми зупинили свою увагу на історичних піснях, які були створені попередніми поколіннями та які є актуальними і досі, а також піснях, створені сучасними авторами та сучасними виконавцями.

Яскраві перемоги наших артистів на міжнародному пісенному конкурсі «Євробачення» (у 2004 році – перемога Руслани Лижичко, у 2016 році – Джамала, у 2022 році – гурту «Kalush Orchestra») свідчать про зростання ролі пісенної культури України як в національних, так і світових масштабах.

Ми зробили спробу зібрати патріотичні пісні, які є найбільш популярними в сучасному просторі України. Відтак, друге дихання отримала пісня українських січових стрільців, неофіційний гімн, символ українського протистояння **«Ой у лузі червона калина».**

https://www.youtube.com/watch?v=EV_vT0Vud5Q. В пісні оспівується краса українського села, сила, мужність, витривалість українських воїнів – борців за незалежність. Після того, як Андрій Хливинок, лідер гурту «Бумбокс» виконав її а капелла 27 лютого біля Софіївського Собору у Києві, пісня стала справжнім як українським, так і світовим хітом. Її продовжують співати як дорослі, так і діти, професійні співаки та аматори з різних країн. Зокрема, музикант The Kiffness з південної Африки випустив ремікс даної пісні і кількість переглядів на YouTube одразу набрала понад 13 мільйонів. Відома британська рок-зірка Pink Floyd записали свій новий хіт, де в приспіві використали текст пісні «Ой у лузі червона калина», зібравши понад 11 млн.переглядів. Дуже важливо, щоб світ бачив і запам'ятовував такі моменти, усвідомлював та підтримував українців.

Серед найбільш вживаних патріотичних пісень в просторі сьогодення, тих, які входять до топ-хітів та набирають мільйонних переглядів є наступні:

«**Стефанія**» у виконанні гурту «Калуш» стала справжнім хітом та переможницею Євробачення 2022 року.

<https://www.youtube.com/watch?v=Z8Z51no1TD0>. Авторами слів пісні є Іван Клименко та Олег Псюк, автор музики – Ігор Діденчук. Гурт отримав свою назву на четь міста Калуш, яке є рідним для його лідера Олега Псюка. Гурт «Калуш» має паралельний проект «Kalush Orchestra», який працює з пісенним реп матеріалом з українською автентикою та фольклорними мотивами. Цікаво, що автор пісень гурту – Ігор Діденчук вміє грати на 30 музичних інструментах. Під час виступу на Євробаченні Лідер гурту «Калуш» Псюк Олег закликав зі сцени звертаючись до всього світу, аби люди не забувати про «Азовсталь». Тоді стрімко зросли пошукові запити в інтернеті про фортецю Маріуполя по всьому світу. Цей заклик став ще однією місією – закликати всіх людей допомогти Україні. Для підтримки ЗСУ музиканти гурту виставили свій кубок та рожеву панамку з Євробачення на аукціоні та продали майже за 1,3 млн доларів, які передали на армію. За 7 місяців кліп на дану пісню налічував 46 мільйонів переглядів на YouTube. На Євробаченні більша частина твору була виконана

англійською мовою. А. Бурлака вважає, що це «намаганням вийти за межі свого культурного й національного простору та тенденція до глобалізації сучасного естрадного мистецтва» [8, 123–124]). Сам кліп було знято в містах, які зазнали страшних руйнувань та насилля від російського вторгнення – у Гостомелі, Ірпіні, Бучі, Бородянці. Звичайно, це виявилось складним як організаційному, так і в психологічному плані завданням для команди гурту. Відтак, пісня набула популярності і за рубежем – вона займає перші місця в хіт-парадах Польщі, Молдови, Литви.

Пісня написана в куплетній формі у новому напрямку хіп-хопфанк-реп з використанням елементів фольклорної автентики. Звучання пісні відбувається в манері співу, наближеної до народної, а слова «люлілюлі» є характерними для колискових народних пісень. У пісні використано тембри народних музичних інструментів (трембіти, сопілка).

У пісні «Стефанія» висвітлені ніжні почуття до матері, оскільки пісня була написана в подарунок для матері Олега Псюка – Стефанії Псюк з нагоди її 60-ліття. Цікаво, що пісня народилася ще до війни, і в ній немає прямих патріотичних закликів чи слів, але під час війни вона почала набирати нових сенсів, коли для багатьох мати уособлюється як Україна. Автор зазначає, що: «це (пісня – Л.П.) щирий і душевний трек, у якому є український етнокод. Багато людей (в час війни – Л.П.) сумують за своїми матерями або сприймають Україну як мати, тому ця пісня стала для багатьох близькою» [55]. Мати Стефанія уособлює образ тих незламних жінок, які сьогодні, в час безжальної війни змушені переживати важкі випробовування, і водночас стійко тримати оборону в тилу – волонтерити, чекати на своїх синів, молитись, вчити дітей в бомбосховищах, а іноді там і народжувати нове життя. Або втікати від війни, шукаючи прихисток та відповіді на питання дітей: «А коли ми повернемося додому?». Така віддана любов матерів дає силу та віру в перемогу.

«**Не твоя війна**» у виконанні С.Вакарчука. Назва пісні говорить сама за себе та спонукає до відповідальності та ініціативності. Пісня звернена до України, яку автор називає мамою. У пісні зустрічаються риторичні запитання,

на які не можливо дати відповіді: «Скільки іще забере вона Твоїх дітей, не твоя війна?» Запитання глибоку та такі, на які ніхто не знає відповіді. Пісня підсвічує трагічні обставини сьогодення. Символічно у кліпі, в якому було задіяно 400 шанувальників використано монету, яка, звичайно, має дві сторони. На одній стороні – добро, на іншій – зло. На яку сторону впаде монета? Подальше життя в очікуванні як розпорядиться доля чи взяття відповідальності в свої руки. Символізмом проникнуті всі рядки пісні – сонце і дим, юні думки, тихі ночі, кольорові сні, що підкреслює зв'язок пісні з фольклорними традиціями.

«Додому» у виконанні Сергія Василюка, соліста гурту «Тінь Сонця», а також бійця 130 батальйону територіальної громади ЗСУ, який поєднує служіння в ЗСУ з проведенням благодійних концертів для того, щоб підтримувати бойовий дух захисників, які знаходяться на передових позиціях. Також відомі пісні автора, які з'явилися на війні, в окопах мають назву «За Україну неньку» та «Славен є Дажбог» (довільна переробка колядки) <https://www.youtube.com/watch?v=h8TPgZ3R4bg&t=1s>. Автор зазначає, що пише пісні досить довго, оскільки хоче, щоб вони були насичені енергією. В окопах ця внутрішня енергія допомагає не зламатися, виконувати завдання та посилює віру і велике бажання в перемогу.

«Героям слава» Олега Скрипки <https://www.youtube.com/watch?v=0NMcXa6ztz0>. Пісня була написана в перші дні воєнного вторгненні РФ на Україну. Це так звана пісня-кричалка, до створення якої були причетні і продюсер гурну І.Боженко, і діджеї Тім та Вакуп. Пісня мала на меті підтримати дух воїнів.

Головний мотив пісні «Доля» у виконанні гурту INTUI – демонстрація світові той емоційний стан, в якому перебуває сьогодні кожен українець, а відтак той зловіщий ранок 24 лютого 2022 року, коли країна прокинулася під вибухи бомб і повідомлення президента про початок вторгнення, а також стан повного незрозуміння, а що далі? <https://www.youtube.com/watch?v=16hvrLjxEs>

Зміст пісні **«Повернись живим»** гурту «Без обмежень» вклав продюсер та фронтмен С.Танчинець у наступні слова: «Щоб навколо нас не відбувалося, щоб ми не переживали, рано чи пізно прийде українська перемога й ми робимо все, щоб цю перемогу наблизити. «Повернись живим» – це заклик до нас усіх берегти військових, допомагати їм усім, чим можемо, і вірити, що люди повернуться додому живими-здоровими» [88].

<https://www.youtube.com/watch?v=YCg9i4I6Qf8>

Пісня **«Як відгримить війна»** у виконанні гурту KOZAK SYSTEM на слова М.Бровченка, музика І.Леньо була написана ще до повномасштабного вторгнення. Пісня як своєрідний добрий вісник оспівує стійку віру у перемогу і те, що вдома всі матері дочекаються повернення своїх героїв цілими і неушкодженими. https://www.youtube.com/watch?v=L8l_DGAPfGo

«Я так хочу додому» на слова поета-пісняра П.Маги у виконанні П.Зіброва – пісня, в якій розповідається про тих людей, які змушені були покинути свої домівки, зібравши все своє життя в одну просту валізу і виїхати за кордон. Пісня, перегляди якої на YouTube сягають більше півтори мільйона. <https://www.youtube.com/watch?v=n5w-eGRODU>

Ще одна пісня, яка потрапила до хіт-парадів написана про всіх тих, кого розлучила війна, хто вимушений був розлучитись – **«Hello»** групи Антитіла. Також відомою стала пісня цього гурту **«Фортеця Бахмут»**. <https://www.youtube.com/watch?v=tnnTUUctEAW>

Пісня **«Я-Україна»** у виконанні Н.Каменських набула значної популярності, прозвучавши на благодійному телемарафоні «Save Ukraine–#StopWar» організованому на підтримку України. Вражаючим та до щему болючим був кліп до пісні, де демонструвались кадри вибухів, бомбардувань українських міст та сіл, евакуацію мирного населення, страх та відчай невинних людей та героїчний захист Збройних сил України. https://www.youtube.com/watch?v=ClqHX_Eo90s

Ще одна відома пісня **«Моя країна»** О.Ярмака – добровольця та захисника ЗСУ. Щодо створення пісень на війні автор зауважує: «Для мене

це той період, коли, можна сказати, дуже багато важливого, тому що ти переживаєш неймовірні емоції... і плакав я, коли втрачав друзів – було боляче. І від цього народжуються деякі пісні, від гордості народжуються пісні – ти дивишся, ти пишаєшся народом, коли кожний боєць готовий віддати своє життя за нашу країну» [88]. <https://www.youtube.com/watch?v=wtuVa-mOknA>

Пісня з символічною назвою «**Україна переможе**» у виконанні О.Пономарьова, Т.Тополі, М.Хоми, Є.Кошового, П.Чорного та Ю.Ткача, а також із залученням оркестру та хору Заслуженого академічного ансамблю пісні і танцю Збройних Сил України під орудою диригентської палички Д.Антонюка вирізняється оптимістичним характером на підтримку бойового духу захисників. <https://www.youtube.com/watch?v=fRuiEv3JRDQ>

Відомою стала пісня «**Біля тополі**» польського музиканта, але співака з українським корінням гурту Enej Piotra Lolek Sołoducha, яка присвячена загиблим захисникам. <https://www.youtube.com/watch?v=bX4PhBGkfj8>

Пісня «**Білі ангели**» на слова Олександра Шевченка та Наталки Самсонової, муз. О.Шевченка у виконанні кіборгів Олега Мацишина та Юрія Онисько присвячена захисникам, які загинули під час оборони Донецького аеропорту. <https://www.facebook.com/watch/?v=424416231234722>

Відома пісня «**Біля тополі**» увійшла до документального фільму «Рейд. Сила нескорених». Слова та музика Петра та Павла Солодухів у виконанні Тараса Чубая, Івана Леню та польського гурту Еней. <https://www.facebook.com/watch/?v=746756803153150>

Пісня «**Присягу двічі не дають**» на слова та у виконанні Христини Панасюк присвячено пораненому солдату. <https://www.youtube.com/watch?v=wOITxdMMEqk>

Пісня «**Місто Марії**» у виконанні «Океану Ельзи» присвячена захисникам Маріуполя. https://www.youtube.com/watch?v=_XgWdxyBmB4

«**Українська лють**» у виконанні Христини Соловій присвячена Збройним силам України. <https://www.youtube.com/watch?v=T83RQh1LEBU>

«Заспіваймо пісню за Україну» Олександра Пономарьова (<https://gymnasiya2.org.ua/blogi/slukhaj-muziku-svogo-sertsya/924-ukrajinska-patriotichna-pisnya-zaspivajmo-pisnyu-za-ukrajinu-oleksandr-ponomarov.html>), «Ніхто, крім нас» на слова П.Мага, муз.Д.Антонюка, у виконанні О.Шпортька (<https://forpost.lviv.ua/txt/kultura/7295-20-naikrashchykh-patriotychnykh-pisen-stvorenykh-vid-pochatku-viiny-na-skhodi>), «Воля» на слова воїна АТО Станіслава Паплінського, музика Мартін Небо у виконанні Станіслава Паплінського і фронтмена гурту Kozak System Івана Леню. <https://www.youtube.com/watch?v=gPwbfofQvjY> – ці та ще багато інших пісень є суголосні сьогоднішнім подіям, деякі з пісень виявляють тісний генетичний зв'язок поколінь. Історія України, з її багатовіковою боротьбою за свободи та незалежності, за волю та права акумуляє народну пам'ять про право жити на своїй, Богом даній землі, господарювати у своєму домі і коли потрібно його захищати – то без вагань бути готовому на запеклу боротьбу.

Пісня «Як ти?» у виконанні українського гурту «THE HARDKISS» стала уособленням найбільш вживаного сполучення слів після 24 лютого 2024 року. Ці два слова «як ти» стали не просто словами, а новою символікою виразу «я люблю тебе» у кожного українця, змістилищем турботи, хвилювання, підтримки, кохання. І головне для кожного було і залишається чути відповідь на це питання. Щоранку. Щодня. Щоночі. <https://www.youtube.com/watch?v=0P8QJ-x68PI>

2.3. Виховні можливості патріотичних пісень в навчально-виховному процесі сучасної школи

Політехнологи зауважують, що музика, а зокрема і пісні є дуже важливими у кожній війні, адже це також і медійний засіб, який піднімає бойовий дух, надає сил. Дослідження патріотичних пісень сучасності є вкрай важливим для осмислення, усвідомлення буття українського народу. Ми можемо згадати відомих дослідників, таких як М. Драгоманов, який досліджував соціокультурну сутність політичних пісень, сучасних того часу, також Ф. Колессу, В. Гнатюка, що в своїй творчості звертали увагу та аналізували нові фольклотвори, тобто нові пісенні традиції у їх фазі розвитку. Тому теоретичний збір, фіксація сучасного пісенного матеріалу патріотичного спрямування та його осмислення, дослідження ролі в сучасному освітньо-культурному, навчально-виховному процесі школи є доцільним та актуальним. Необхідність таких розвідок засвідчують українські науковці, зокрема в дисертаційному дослідженні Я. Закальської на тему «Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми» зазначено, що: «нагальна потреба таких розвідок зумовлена суспільнополітичними процесами, що відбуваються сьогодні в Україні й суттєво впливають на формування національної самосвідомості, і визначається потребою у фіксації та аналітиці фольклорного текстового масиву, який активується і постає реакцією на суспільно-політичні події 2013-2020 років» [32, 12]. Термінологічне сполучення «фольклор спротиву» визначається дослідницею як «творчий продукт, породжений суб'єктивністю пасіонарної частини суспільства, що є миттєвою реакцією на посягання на засадничі цінності народу (свободу, незалежність, територіальну цілісність) у боротьбі за ідеали» [32, 8].

Воєнні події України створять нові лекала шляхів до миру. Сьогодні нашому суспільству напрочуд актуальні слова історика Корнелія Непота «Хочеш миру – готуйся до війни» («Si vis pacem, para bellum»). Сьогодні на нашу землю падають бомби, танки чавлять землю, щоденні пронизливі сирени повітряної тривоги пронизують кожного наскрізь, кількість жертв стає все

більше та вражає своєю масштабністю. Ціна поразок і перемог дуже висока. Бути готовими до захисту включає великий комплекс політичних, економічних, а також і суспільних ресурсів. Наскільки суспільство готове протистояти ворогу свідчить сьогодення. Наскільки відчайдушний бойовий дух, позиція народу – свідчить народний спротив. Українські пісні підживлюють ту концентрацію сил для виживання, яка в період війни повинна бути максимальною. Знецінення національних інтересів – перший крок до поразки демократичного суспільства. Ми можемо на день вдягнути вишиванку, але ми не можемо на день стати українцем – це справа всього життя. Тому ментальний рівень, національна свідомість, маркери українства є запорукою того, що ми не будемо ототожнюватися з сусіднім «братським» народом, як ще досі вважають пересічні громадяни зарубіжних країн. Як зазначає Л.Лихоград: «Певна частка вини за ситуацію, що склалася, лежить на самих українцях та вищому керівництві країни, яке майже за чверть століття так і не зуміло чи не захотіло запропонувати чіткої стратегії для культурного виокремлення власного народу з-поміж сірої безликої маси «людини радянської» [50, 69].

Пісні патріотичної тематики зі всією багатогранністю виховного потенціалу несуть в собі такі цінності та засади як любов, віра, мужність, свідомість, гуманність, відповідальність, обов'язок тощо. Українська патріотична пісня невіддільно пов'язана з українською історією, історією боротьби за незалежність, в якій закладено багато виховних можливостей.

Цікаво, що в новітній історії українського політичного спротиву українців вперше відзначились студенти під час проведення політичних акцій в Києві у 1990 році. Цей супротив отримав назву Революція на граніті. Саме тоді вперше ставились палатки, створилось так зване «містечко», проголошено «майдан», використовувались різноманітні протестуючі написи та гасла, виконувались стрілецькі пісні, пісні УПА та новотворені пісні. Пізніше, все це було невіддільне на Помаранчевій революції 2004 року, Революції гідності 2014 року. Музика, пісня є також зброєю. І в час боротьби українського народу було створено напевне найбільше пісень, ніж в інших війнах. Не дуже чутно, щоб в

Росії створювалось зараз стільки пісень, тому це їхня війна, загарбницька. Натомість в Україні майже кожен музикант випускає по 2-3 пісні.

Сьогодні з інформаційних відкритих джерел відомо, що найбільше прослуховувань на найпопулярнішому каналі YouTube Music займають українські виконавці та україномовний контент. Це є свідченням також і зростання ролі національної свідомості та демонстрацією інтелектуального руху нації. Відтак, значним чином виховні можливості патріотичних пісень застосовуються в навчально-виховному процесі школи в цілому, та на уроках мистецтва зокрема.

Працюючи вчителем музичного мистецтва в Болехівській гімназії вважаємо за актуальне висвітлення тих тем патріотичного спрямування, якими наповнений навчальний процес школи.

Відтак, у 1 класі на уроках музичного мистецтва на основі програм НУШ, які розроблені відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти та підручників (авт. колектив Л.Масол, О.Гайдамака, О.Колотило) пісні патріотичного спрямування можна використовувати під час вивчення тем «Про що розповідає музика» при ознайомленні з народними піснями (на вибір вчителя), «Народна творчість» при вивченні народної та композиторської музики, пісенності, маршовості, танцювальності, народної музики рідного краю, українських пісень. При вивченні теми «Моя Україна багата й гостинна» пропонуються для сприйняття пісні М. Тимченка «Співуча Україна, Музика О. Осадчого, слова Ю. Рибчинського «Земле моя».

У 2 класі при вивченні теми «Типи музики» при ознайомленні з виражальними засобами, відмінностями в характері маршу, пісні, танцю, життєвих обставин, в яких звучать дані твори та ін., «Мова музики» при ознайомленні із значенням мелодії і супроводу та їх взаємоз'язком з характером твору, «Наша рідна Україна, мов веснянка солов'їна».

У 3 класі при вивченні тем «Основні властивості музики» під час ознайомлення з основними властивостями музики – співучість, мелодійність в пісенності, пісенно-маршова музика, «Дружба та братство – найбільше

багатство», «Козацькому роду нема переводу», «Наша слава, краса і велич». При вивченні теми «Героїзм у мистецтві» пропонується до вивчення пісня «Наша рідна Україна» (вірші З. Тищенко, музика О. Янушкевич). Це українська пісня, яка втілює любов до Батьківщини та гордість за свою рідну землю. Пісня стала символом патріотизму та національної ідентичності, а її слова і музика торкаються серця кожного українця.

У 4 класі при вивченні теми «Музика мого народу» при ознайомленні з джерелами народної музичної творчості. Вивчаються історичні пісня, українська народна дума. Вивчення Державного гімну України М. Вербицького «Ще не вмерла Україна», «Пісня про Байду», «Дума про козака Голоту», а також на вибір вчителя пісень з репертуару сучасних виконавців. «Мистецтво крізь віки», «Місто майбутнього» з метою оволодіння особливостями національної культури

У 5 класі при вивченні теми «Одвічні ритми мистецтва», «Час новітній створює красу» (естрадна музика, синтез мистецтва і технічних досягнень), «Золоті руки народних майстрів» (пропонується пісня «Ой у лузі червона калина» у виконанні капели бандуристів).

У 6 класі при вивченні теми «Жанри в музичному мистецтві» вивчається пісня «Українці» (сл. І. Зіньковської, муз. В.Бодейчука). Пісня є справжнім гімном гордості за українську націю, який підкреслює силу, єдність і непохитність українського духу. Пісня відображає боротьбу за незалежність, прагнення до свободи, любов до рідної землі та згуртованість народу в складні часи. До теми «Хорові жанри» пропонується вивчення пісні «Україна» (слова і музика Т.Петриненка). Дана пісня є однією з найвідоміших і найзворушливіших патріотичних пісень в Україні. Написана в 1980-х роках, вона стала справжнім народним гімном, який часто виконують під час важливих подій та урочистостей.

У 7 класі на уроці музичного мистецтва при вивченні теми «Мистецтво відчиняє двері» вивчається пісня «Ми з України!» (слова А. Железняка, М. Лічі, музика А. Железняка. Твір наголошує на тому, що українці, попри всі труднощі

та виклики, залишаються сильними і згуртованими. Він підкреслює гордість за свою країну та її людей, які завжди готові захищати рідну землю.

Чільне місце в системі музично-естетичного, патріотичного виховання відіграють шкільні тематичні свята, події, звичайно, з урахуванням часу, місцевих особливостей, форм, умов. Така діяльність є певною формою творчого самовираження, самовиховання, духовного збагачення школярів, змінює рутину шкільного життя на піднесеність, урочистість, творче напруження, позитивне емоційне забарвлення тощо.

В цьому контексті патріотичні пісні звучать на різноманітних подіях, присвячених видатним датам. Відтак, 21 вересня відзначається міжнародний день миру. Цьогоріч, в концертній програмі школи взяли участь учні 6 та 7 класів. Учні 7 класу виконували пісню Н.Валевської «Мир над Україною», учні 6 класу виконували пісню Н.Май «Хай буде мир». У концертній програмі до дня захисників і захисниць України, який відзначається 1 жовтня учні 7 класу виконували пісню Н.Гураль «Героям». На таких концертних виступах, беручи безпосередню участь в учнів формується почуття національної приналежності, свідомості, патріотизму, відбувається неформальне спілкування, комунікація тощо. Поруч з вокально-хоровою роботою, ритмічним вихованням така діяльність дає ґрунт та крила для зрощування патріотизму. Кажуть, що черства душа пісень не співає, а коли людина співає, вона не може вчинити злочин. Інтелектуальні та моральні пісні є справжні, які самі підносяться до неба і тим самим підносять людину у її надії, вірі, страхах, трепеті. Пісня є мірилом гуманізму та совістю народу, дзвоном творчості та натхнення, гарантом людинотворчої екзистенції.

В.Андрущенко зазначає: «Сучасні українці нині майже не співають. Як? Чому? Що сталося? Відповіді немає. Інакше кажучи, немає теоретично обґрунтованої відповіді, а в народі вона існує. Народ знає. Його не обдуриш. Не співають, бо немає достатку, впевненості в майбутньому, немає радості праці й чистої, мов сльоза, власноруч здобутої перемоги. Не співають, бо розвалюється село - основне святилище народної пісні; бо закриваються школи та

підприємства; зростають безробіття і злидні; посилюється недовіра до влади; бо правдива й чесна людина не може піднятися на верхні сходини суспільної стратифікації і зайняти гідне місце під сонцем» [2].

Тому так важливо контролювати, чим наповнене сьогодні дитяче, юнацьке середовище та дозвілля, де головним камертоном повинно бути добро та краса, та музика, яка є справжньою культурою, яка сприяє розвитку духовності, виховує загальнолюдські вічні цінності, мелодійна, душевна. Кожен має свій смак, але байдужість, невтручання до формування музичних смаків та уподобань молоді може привести до катастрофічних наслідків, де буде місце бездумному, низькопробному, аморальному несмаку. Невже такої історії та духовної аури ми хочемо для своєї нації, свого народу, свого майбутнього та майбутнього своїх дітей?

З цією метою нами було проведено анкетування серед учнів середніх класів Болехівської гімназії на визначення їх відношення до сучасної музики та рівня володіння інформацією та розумінням сутності патріотичних пісень минулого та сучасності. В анкетуванні взяло участь 26 учнів 5-го та 7-го класів. Анкета містила наступні запитання: Чи слухаєте ви музику в час війни? Якщо так, то яку? Чи може пісня покращувати настрій? Яка це пісня саме для вас і які емоції вона викликає? Чи може пісня бути підтримкою у важкі хвилини життя? Наведіть приклад. Які на вашу думку сучасні пісні найбільше піднімають національний дух та віру у перемогу? Якщо б ви були відомим артистом, про що би ви написали в своїй патріотичній пісні? На вашу думку, які пісні будуть слухати і через 50 років?

За результатами анкетування з'ясовано, що більшість учнів слухає музику під час війни, лише 6 відповіли, що не слухають. Більшість учнів зазначили, що пісні покращують настрій, дарують радість, лише один учень вказав, що пісні не можуть покращити настрій. На запитання «Чи може пісня бути підтримкою в житті» більшість відповіла – так, 4 – ні, 1 – не знаю, 1 – не завжди, 2 – в деяких випадках так, а в деяких ні. Серед таких пісень школярів відзначили «Хай буде весна», «Все буде добре», «Обійми», «Стефанія», «Друзі мої», «Цей сон»,

«Родина», «Люди-титани», «Ми з України». Серед пісень, які найбільш піднімають національний дух та віру у перемогу учні відзначили Гимн України, «Біля тополі», «Червона рута», «Україна переможе», «Стефанія», «Ой у лузі червона калина», «Там у Бахмуті», «Родина», «Обійми мене», «Зродились ми великої години», «Хай буде весна», пісні Океану Ельзи, Скрябіна, Д. Пивоварова, С.Гіги. Відповідно до запитання у анкеті, якщо б учні були артистами, то у своїх патріотичних піснях більшість написали б про перемогу, а також про мир, Україну, ЗСУ, Донбас, розбомблені міста, розумних людей, дух народу, красу, любов. А такі пісні як «Червона рута», «Цей сон», «Стефанія», пісні Скрябіна, Океану Ельзи, Клавдії Петрівни, Дорофєєвої, Монатіка, С.Гіги, пісні про Україну, патріотичні, народні, а також класику, рок учні вважають, що таку музику будуть слухати і через 50 років.

Висновки

В сучасному освітньому, культурному, націєтворчому процесі феномен національного відіграє вкрай важливу роль, адже це майбутнє нації, його історія, його сила, його зброя. Збереження та передача культурної духовної національної спадщини є обов'язком всього суспільства. Культура та цінності є також сильною зброєю сьогодні, в час повномасштабної війни РФ проти України. Більше того, це повинно б бути стратегічним чинником досягнення перемоги та відбудови нашої держави. Бо культура не може бути декоративним елементом держави і позиція «культура не на часі», «мова не на часі» є помилковою та вкрай небезпечною.

Наслідком всіх подій, які відбуваються як у нашій державі, так і у світі загалом є обов'язкове коректування національної освітньої системи. Глобальний характер процесу реформування освіти формує парадигму, адекватну сучасним тенденціям розвитку суспільства. Освіта зі всією своєю багатогранною системою, культурні, просвітницькі заклади є тими джерелами, через які транслюються багатовікові, надбання людства, сучасні освітні моделі, інноваційні освітні системи. Результатом трансформаційних процесів повинно бути постійне духовне самовдосконалення особистості, володіння глибоким інтелектуальним та внутрішнім потенціалом, досягнення сучасною учнівською молоддю високих щаблів розвитку. Пріоритетом такої освіти повинна стати гуманізація навчально-виховного процесу в центрі якого стануть загальнолюдські та національні цінності, виховання людини з глибоким внутрішнім світом та прагненням до самовиявлення і вдосконалення.

Рушійним важелем для досягнення поставленої мети стає саме національна музична спадщина, беззаперечний вплив якої на свідомість та підсвідомість школярів, загальний розвитку культури та нації засвідчують багато наукових досліджень.

Питання формування національної свідомості є пріоритетним у суспільному розвитку держави, оскільки саме від цього значним чином

залежить майбутнє нації. Історія України – це суцільна визвольна боротьба, про що свідчить її багата пісенно-історична спадщина – історичні, повстанські, стрілецькі пісні.

Одним із потужних регуляторів національного поступу людства є історичні події. Важко протрактувати те чи інше явище, «донести» ту чи іншу історичну пісню, проаналізувати певне культурне явище без знання історичних фактів. Аналізуючи дослідження науковців в цьому контексті можна зробити висновок, що кожен з них ставив перед собою різні завдання. Одні досліджували історичну пісню як рівноцінний самостійний жанр українського фольклору (наприклад, поруч з баладами чи колядками), інші – як поліжанрове утворення, ще інші окреслювали історичну пісню як явище, яке потрібно вивести за межі жанрового розмежування. Один і той самий твір можемо зустріти і серед історичних пісень, і серед соціально-побутових чи балад. Відкритою та багатогранною залишається жанрова класифікація пісенної спадщини. Нам імponує погляд на історичну пісню як багатожанрове явище, бо основний критерій – зміст, який може охоплювати різні за поетичністю та функціональним призначенням твори.

Сьогодні патріотичні пісні сучасної України возвеличують силу і міць українського народу, підтримують незламний український дух та віру у перемогу. Серед топ дюжини відомих патріотичних пісень, які демонструють стійку позицію українського народу в боротьбі за своє існування - «Ой у лузі червона калина», «Стефанія», «Не твоя війна», «Фортеця Бахмут», «Заспіваймо пісню за Україну», «Україна переможе» та ін.

Проведене анкетування серед учнів 5-7 класів показало в загальному зацікавленість школярів українськими патріотичними піснями, їх розуміння ролі пісні в житті, та, безперечно, велике бажання перемоги. Формування національної свідомості засобами патріотичної пісні сприяє розвитку в учнів вдумливого ставлення до національного коріння, традицій, музичного мистецтва, ролі народних джерел, естетичного смаку тощо.

В процесі виховання школярів засобами патріотичних пісень досягається в комплексі сприйняття національного – музики та тексту. Учні з цікавістю переживають зміст творів, своєрідну традиційну історичну тяглість музичного мистецтва, тим самим краще усвідомлюючи роль стійких національно-патріотичних переконань сьогодні, коли вкрай потрібно зберігати віру в перемогу, підтримувати бойовий дух, мобілізувати всі сили задля збереження життя та існування держави та її громадян, збереження ідентичності, національної гідності. В цьому контексті дослідження патріотичних пісень на свідомість молодого покоління, аналізуючи смаки, цінності сучасного молодого покоління дає можливість заповнити багато «білих плям» в сучасному культурно-освітньому просторі.

Спільна музична творчість в процесі вивчення, виконання патріотичних пісень сприяє формуванню високих моральних переконань, дружніх взаємин, відчуття взаємопідтримки, взаємодопомоги, взаєморозуміння тощо. Спів по своїй суті є творчою діяльністю, яка в свою чергу є вищою формою самостійності, активності, актуалізації нестандартного мислення, оскільки твориться щось нове, вноситься своє розуміння, проявляється свій таланти.

Отже, одним з підходів до формування національної свідомості школярів виступає розвиток їх духовної культури, вагомим засобом якого є музичне мистецтво, зокрема пісня, яка відображає навколишню дійсність за допомогою музичного образу, системи музичних виразових засобів, і тому має свої особливості і своє місце у формуванні духовного світу особистості.

Список використаної літератури

1. Акінджі К. Пісенний конкурс Євробачення як актуальне явище сучасної музичної культури / Харк. держ акад. культури. Харків, 2021.
2. Андрущенко В. Пісенна творчість нашого народу. Голос України. №1, 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/326758>
3. Антонович В., Драгоманов М. Історичні пісні малоруського народу. Київ, 1874. Т. 1 . XXIV, 336 с.
4. Апанович О. Відображення суспільно-політичних поглядів українського народу в історичних піснях XVIII ст. *Український історичний журнал*. 1968. № 5. С. 75–85.
5. Безгін О., Кузнєцова І., Успенська О. Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли. Монографія. К.: Ін-т культурології НАМ України, 2019. 208 с.
6. Березовський І. Історичні пісні українського народу. Київ, 1961. С. 7–58.
7. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ: Либідь, 1998. 408 с.
8. Бурлака А. Українська естрадна пісня в умовах глобалізації. Сучасні дослідження культури і мистецтва : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. Сєвєродонецьк, 2021. С. 123–125.
9. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Лондон, 1952. 256с.
10. Верменич Я. Історичні українські пісні // Енци. історії України. Т. 3: Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. Київ: Вид-во «Наук. думка», 2005. 672 с.
11. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Дрогобич: Коло, 2006. 608с.
12. Газіна І. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики. : Дис... канд. наук: 13.00.08. 2008. 200с.

13. Герасимова-Персидська Н. Нове в музичному хронотопі кінця тисячоліття. Українське музикознавство. Вип. 28. Київ, 1998. С. 32–39.
14. Гімн Небесної сотні – закарпатська народна пісня. URL: <http://novezakarpattya.com/>
15. Гнатюк О. Прощання з імперією : українські дискусії про ідентичність. К. : Критика, 2005. 528 с.
16. Грица С. Трансмисія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки. Київ-Тернопіль : Астон, 2002. 236 с.
17. Грушевська К. Українські народні думи. К.; Х. 1931. Т. 2. С. XIV.
18. Грушевський М. «Малороссийские песни» Максимовича і століття української наукової праці. Твори: у 50 т. Львів: Світ, 2015. Т.10. Кн. 1. С. 244–259.
19. Гренджа-Донській В. Квіти з терньом: поезія. Ужгород: Накладом автора, 1923. 79 с.
20. Данилюк В. Пісні волі: козацькі та повстанські пісні та вірші. Луцьк: Надстир'я, 2019. 405 с.
21. Дей О. Поетика української народної пісні. К.: Наукова думка, 1978. 251 с.
22. Дей О. Принципи жанрової класифікації народних пісень. *Народна творчість та етнологія*. 1966. № 2. С. 3–16.
23. Дем'ян Г. Рецензія на кн.: Пісні УПА. Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. Передм. англ. мовою. Літопис УПА. 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1997. Т. 25. 554 с.
24. Дзинглюк О., Гречиха В. Патріотична пісня як невід'ємний елемент національної свідомості українців. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 9. Том 2. С. 118–123.
25. Дмитренко М. Українські народні історичні пісні як об'єкт дослідження. *Народознавчі зошити*. 2009. № 1–2. С. 135–146.
26. Донцов Д. Дух нашої давнини. Вид. 2-ге. Мюнхен; Монреаль, 1951. 341 с.

27. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII– XIX ст. з увагами М. Драгоманова. Женева: Печатня «Громади», 1883. Ч. 1. Розділ 1. 230 с.
28. Дряпик В. Розкриваючи світ джазу, рок і поп-музики : Книга для вчителя. Київ – Кіровоград, 1997. 184 с.
29. Єрмоленко С. Естетична природа слова в народній пісні. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 7. С. 34–45.
30. Єрмоленко С. Слово в народній пісні. *Культура слова*. Вип. 10. К.: Наукова думка, 1976. 116 с.
31. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
32. Закальська Я. Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми: автореф. канд. філол. наук. 10.01.07 – фольклористика. Київ, 2021. 20 с.
33. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці секції етнографії і фольклористики. Львів, 2001. Т. 242. С. 634-643.
34. Карпінська В. Музика війни: пісні, які стали символом спротиву у війні 2022 року. URL: <https://www.chesno.org/post/5286/>
35. Кирчів Р. Двадцяте століття в українському фольклорі. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. 533 с.
36. Козирєва Т. Під голоси «п'іккардійців» ми вшановуємо героїв Майдану. *День*. №40. 5 березня, 2014. С.4.
37. Козловець М. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 60. Філософські науки. С.3–11
38. Козловський В. Термін «історична пісня» у науковому дискурсі української фольклористики. Родина Колесів – спадкоємність науково-мистецьких традицій. ЛНУ ім. І. Франка. Вип. 13. 2013. С. 233–249
39. Козловський В. Українська народна історична пісня: проблема дефініції . *Народознавчі зошити*. № 1 (109), 2013. С.30–39

40. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2009. Вип. 47. С. 166–272.
41. Колесса Ф. Українські народні думи. Львів : Накладом т-ва «Просвіта», 1920. 160 с.
42. Колосок В. Аналіз характерних особливостей сучасних українських естрадних хітів на прикладі творів-переможців міжнародного пісенного конкурсу «Євробачення» 2004, 2016, 2022 років. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2022. № 3. С. 233–239.
43. Косович О. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 203 с.
44. Костенко Л. Вибране. К.: Дніпро, 1989. 559 с.
45. Костомаров М. Слов'янська міфологія. К.: Либідь, 1994. 384 с.
46. Крамар Р. Фольклор національно-визвольної боротьби українського народу 1940-1950 рр. (за матеріалами Західного Поділля): автореф. канд. філол. наук. 10.01.07 - фольклористика. Київ, 1996. 24 с.
47. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : [монографія] К. : Вища школа, 1998. 392 с.
48. Кузьменко О. Український воєнний фольклор (2023). URL: https://zaxid.net/ukrayinskiy_voyenniy_folklor_n1558254
49. Курбатов С. Історичний час як детермінанта творчого процесу. К.: Інформ. системи, 2008. 172 с.
50. Лихограй Р. Фольклор спротиву в культурній традиції українців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2017. Вип. 1. С. 69-71.
51. Літературна енциклопедія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=84>
52. Манько С. Полістилістичність естрадного вокального мистецтва на початку ХХІ ст. (на прикладі українських сучасних артистів). *Культура України*, 2017. Випуск № 57. С. 232–240.

53. Марковська М. Як організувати патріотичне виховання. 30 ідей. Порад і ресурсів. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-patriotychne-vyhovannya-30-idej-porad-i-resursiv/>
54. Матвійчук А. Історична еволюція поезики української пісні (кінець XIX – початок XX століття): автореф. дис... канд. іст. наук: 17.00.01 / Матвійчук Анатолій Миколайович; Київський національний ун-т культури та мистецтв. К., 2006. 19 с.
55. Мележик Т. Stefania: текст, історія створення, сенс пісні та її вплив на українську культуру. URL: <https://tsn.ua/ato/stefania-tekst-istoriya-stvorenniya-sens-pisni-ta-yiyi-vpliv-na-ukrayinsku-kulturu-2063092.html>
56. Мережко Ю. В., Шепеленко Г. Б. Вокальні твори українських композиторів кінця XIX – початку XXI століття: навч.-метод. посібник для студентів ВЗО. Київ: Інтерсервіс, 2020. 180 с.
57. Микитів Г. Художньо-образна парадигма символів в українських козацьких піснях. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. №2, 2008. С.147–152.
58. Мистецтво: підруч. для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти /Л.Масол, О. Гайдамака, О.Колотило. Київ : Генеза, 2019. 112 с.
59. Мистецтво: підруч. Інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти /Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило. Київ : Генеза, 2018. 144 с.
60. Мистецтво: підруч. Інтегр. курсу для 3-го кл. закл. заг. серед. освіти /Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило . Київ : Генеза, 2020. 128 с.
61. Мистецтво: підруч. Інтегр. курсу для 4-го кл. закл. заг. серед. освіти /Л.Масол, О.Гайдамака, О.Колотило . Київ : Генеза, 2021. 128 с.
62. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Л.Масол. О. Гайдамака. К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. 240 с.
63. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Л.Масол, О.Просіна. К.: Видавничий дім «Освіта», 2023. 257 с.

64. Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 7 класу закладів загальн. середн. освіти / Л.Кондратова. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2024. 272 с.
65. Мозговий М. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.01 – Теорія та історія культури. Київ. нац. унів. культ. і мистецтв, Київ, 2007.
66. Нейман Ц. Малоруська балада про Бондарівну і пана Каневського. Київ. 1902. Кн. 3. С. 347–390.
67. Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі / НАН України. Ін-т народознавства. Л., 1998. Кн. 2. С. 217.
68. Пасічник В. Стрілецькі пісні: для чоловічого та мішаного хорів. Львів : Простір-М, 2018. 118 с.
69. Пилинський Я. Історичні пісні. Українська література : Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації 247 українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.). Київ : Обереги, 1995. С. 282–289.
70. Підіймають бойовий дух: Топ 12 українських пісень, народжених під час війни. URL: <https://horyn.info/news/pidijmayut-bojovyj-duh-top-12-ukrayinskyh-pisen-narodzhenyh-pid-chas-vijny/>
71. Правдюк О. Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору. *Народна творчість та етнографія*. Київ: Наукова думка. 1995. № 2-3. С. 24-35.
72. Правдюк О. Українські повстанські пісні. *Народна творчість та етнографія*. Київ: Наукова думка. 1992. Ч.2. С. 12-21.
73. Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні. Київ: ЧАС, 1919. 300 с.
74. Руснак І. Український фольклор : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. рек. МОН України. Київ : Академія, 2010. 304 с.
75. Рябуха Т. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради : дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.03 – Муз. мистецтво / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2017.

76. Савченко С. «Це – пісня моєї душі»: Олена Апанович у збереженні пам'яток Запорізької Січі в кінці 1980 – на початку 1990 років. Сумська старовина. 2014. № XLI-XLII. С.107–116.
77. Самая Т. Вокальне мистецтво естради України: монографія. Київ: Четверта хвиля, 2019. 152 с.
78. Світайло С. Методика роботи з дитячим хоровим колективом: навч.-метод. посібник для студентів. Київ: Унів. коледж Київського ун-ту імені Б. Грінченка, 2016. 140 с.
79. Сенько І. Про жанрову атрибуцію пісень історичної тематики. *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 5. С. 23–33.
80. Січинський М. Історичні пісні українського народу. Львів, 1908. 32 с.
81. Сміт Е. Національна ідентичність / З англ. пер. П.Таращук. К.: Основи, 1994. 224 с.
82. Сокіл Г. Вивчення повстанських пісень у вузівському курсі «Українська народна словесність». «Муза і меч»: Національний рух у фольклорних та літературних джерелах. Львів, 2005. С.181–189.
83. Сокіл Г. Концепційні засади дослідження повстанських пісень. *Народознавчі зошити*. № 4 (160), 2021. С. 953–961
84. Соловійов В. Специфіка музичної інтерпретації: технологічний підхід. *Молодий вчений*. № 4.2 (44.2), 2017. с. 83–88. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.2/18.pdf>http://free.easyvoice5.ru/?utm_medium=cpc&utm_source=yandex-rsya&utm_campaign=rsya
85. Сунь-дзи. Мистецтво війни. Л: Видавництво Старого Лева. 2015. 128с.
86. Тимофеев І. Організація роботи з дитячими вокально-хоровими колективами: методичні рекомендації. Рівне: Волинські обереги, 2020. 44 с.
87. Ткач А. Відродження фольклору в сучасному просторі українців. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 37. С. 134-138.

88. Топдюжина пісень сучасної російсько-української війни... І через 100 років їх співатимуть українці
<https://armyinform.com.ua/2023/02/13/topdyuzhyna-pisen-suchasnoyi-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-i-cherez-100-rokiv-yih-spivatymut-ukrayinczi/>

89. Тормахова В. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез : автореф. дис. ... канд. мистецтвозна.: 17.00.03 – муз. мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2000.

90. Фісак І. М. В. Гоголь – дослідник і збирач українського фольклору. *Філологічні науки*, 2012. № 11. С.45–51

91. Фоломеева Н. Опанування вокально-виконавських прийомів у класі естрадного співу: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальностей 014 «Середня освіта» (Музичне мистецтво) та 025 «Музичне мистецтво». Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 60 с.

92. Фоменко А. Елементи язичницьких вірувань у сучасних літературних піснях. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 15. С. 277–280.

93. Франко І. Студії над українськими народними піснями. Зібрання творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 42. 599 с.

94. Франко І. Захар Беркут. Твори в 20 томах. Т. VI, К., 1951. С. 7–140.

95. Харчук Р. Сучасна українська проза. Постмодерний період : навч. посіб. Київ: Академія, 2008. 247 с.

96. Цебрій І., Дудник Є. Образ джазу в українській естрадній музиці та естетичне значення в ній субкультур. *Філософські обрії*. 2024. № 48. С. 70-80

97. Ципко, О. Пісенна творчість як джерело вивчення національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. в Україні // Матеріали наукової конференції «Українська революція 1917-1921 рр. в історіографії та культурі». Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. С. 127-130.

98. Чікало О. Своєрідність відображення національно-визвольної боротьби українського народу в піснях-хроніках періоду ОУН-УПА. *Наукові виклади*. 2010. № 4. С. 62-65.

99. Яхно О. Вокальна стилістика в рок-музиці: діалектика загального і особливого. *Аспекти історичного музикознавства*, 2020. Вип. XXI. С.279- 292.